Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler

Gülsen AKGÜN

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2023

ESKİ TÜRKÇEDE YANSIMALI SÖZCÜKLER

Gülsen AKGÜN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2023

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülsen AKGÜN tarafından hazırlanan Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler başlıklı bu çalışma 20.06.2023 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Bülent GÜL

Üye Prof. Dr. Ferruh AĞCA

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Emrah BOZOK

ONAY

.../... /2023

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

20/06/2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Gülsen AKGÜN

İmza

ÖZ

ESKİ TÜRKÇEDE YANSIMALI SÖZCÜKLER

AKGÜN, Gülsen

Yüksek Lisans, 2023

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Tabiatta var olan gürültüler onu işiten insan tarafından duyuş ve seziş farklılığıyla birlikte sesin verdiği imkânlar dâhilinde adlandırılmış, söz biçimine getirilmiştir. Anlatıma canlılık katan yansımalar yazı dilinde kalıplaşmış ve yansıma oldukları zamanla unutulmuştur. Türkçenin ses tarihinin aydınlatılması konusu Eski Türkçe söz varlığı içerisindeki ses yansımalı sözcüklerin tespit edilmesiyle mümkündür. Bu tezin kaynağını oldukça zengin bir içeriğe sahip olan Türkçenin en eski sözlüğü Dîvânu Lugâti't Türk'ün yanı sıra An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Old Turkic Word Formation, Jens Wilkens'in Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe son olarak Hasan Eren'in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü oluşturmaktadır. Çalışma "Giriş", "Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Yapısal Tasnifi", "Kaynağı Bakımından Ses Yansımalı Sözcükler", "Kavram Alanları Bakımından Ses Yansımalı Sözcükler", "Sonuç" ve "Sözcük Dizini" olmak üzere 6 bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Ses Yansımalı Sözcükler, Yapısal Tasnif, Seslerin Kaynakları, Seslerin Kavram Alanları.

ABSTRACT

ONOMATOPEIC WORDS IN OLD TURKISH

AKGÜN, Gülsen

Master Degree, 2023

Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Ferruh AĞCA

The noise that exist in nature are named and transformed into words by the people who hear them, together with the difference in sensation and perception, within the possibilities provided by the sound. The reflective sounds that add vitality to the expressions, have been frozen in written language and their being of reflections have been forgotten over time. The enlighting of the phonetic history of Turkic is possible by detecting the onomatopeic words in the Old Turkic vocabulary. Dîvânu Lugâti't Türk, the oldest dictionary of Turkic, which is very rich in content, as well as An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Old Turkic Word Formation, Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe by Jens Wilkens and finally the dictionary of Hasan Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü constitute the sources of this thesis. The study consists of 6 chapters: "Introduction", "The Structural Classification of Onomatopeic Words in Old Turkic", "Onomatopeic Words in Terms of Their Source", "Sound Onomatopeic Words in Terms of Conceptual Areas", "Conclusion" and "Word İndex".

Key Words: Old Turkic, Onomatopeic Words, Structural Classification, Sources of Sounds, Conceptual Fields of Sounds.

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans sürecimde akademik gelişimimi sağlayan ayrıca tez çalışmam boyunca her zaman desteğini hissettiğim, kapısını her çalışımda nezâketi ve çalışma disipliniyle beni karşılayan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ferruh AĞCA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu süreçte tecrübeleri ve bilgileriyle bana her zaman destek olan hocalarım Buket Nur KIRMIZIGÜL ŞİMŞEK ve Saniye ERASLAN KALELİ'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bu günlere gelmemde hem maddi hem de manevi desteğini esirgemeyen aileme, tez yazma sürecimde beni yüreklendiren sevgili arkadaşlarım Ümmü Gülsüm SUYER ve Mehmet ASLAN'a; ayrıca tez sürecim boyunca Eskişehir'de bana ev sahipliği yapan arkadaşlarım Selfiraz AK ve Rabia ÇAVDAR'a da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Türk dilinin babası olan Kâşgarlı Mahmud'u rahmetle anıyor ve onun *"yazmas atım yagmur yaŋılmas bilge yaŋku"* (hedefini şaşmayan tek atış yağmurunkidir, hata yapmayan tek bilge yankıdır) sözüyle çalışmamda var olabilecek eksikliklerden dolayı şimdiden özür diliyorum.

Gülsen AKGÜN

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ iii
ÖZ iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
KISALTMALAR LİSTESİ x
İŞARETLER LİSTESİ xi
GİRİŞ 1
0.1. Çalışmanın Konusu ve Problem 1
0.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı 1
0.3. Çalışmanın Metodu 1
0.4. Yansıma Terimi ve Yapılan Çalışmalar 2
0.4.1. Türkiye'de Yansıma Sözcükler Hakkında Yapılan Çalışmalar 3
0.4.2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar 6
BİRİNCİ BÖLÜM 8
ESKİ TÜRKÇEDEKİ SES YANSIMALI SÖZCÜKLERİN YAPISAL TASNİFİ 8
1.1. Basit Durumda Bulunan İsim Ses Yansımalı Sözcükler 8
1.2. Basit Durumda Bulunan Fiil Ses Yansımalı Sözcükler 18
1.3. İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler 26
1.3.1. +*A*- Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 26
1.3.2. +*kI*- Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 26
1.3.3. +*kIr*- Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 28
1.3.4. + *lA*- Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 31
1.3.5. + °*rA* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 39
1.4. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Oluşmuş Yansımalı Sözcükler 45
1.4.1. +*Ak* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 45
1.4.2. +°*gOk* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 46
1.5. İki Ekin Üst Üste Gelmesiyle Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler 47
1.5.1. +*(I/U)ş +A* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 47
1.5.2. +*gIr +lAk* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler 48
1.6. İkileme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler 48
1.7. Yineleme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler 54

İKİNCİ BÖLÜM 71
KAYNAĞI BAKIMINDAN SES YANSIMALI SÖZCÜKLER 71
2.1. Hayvanların Çıkardığı Ses Yansımalı Sözcükler 72
2.2. İnsanların Çıkardığı Ses Yansımalı Sözcükler 73
2.3. Çocuk Dilindeki Ses Yansıma Sözcükler 74
2.4. Cansız Nesnelerin Çıkardığı Ses Yansıma Sözcükler 74
2.5. Hayvanlara Seslenmek İçin Kullanılan Ses Yansımalı Ünlemler 75
2.6. Hayvanlara Komut Vermek İçin Kullanılan Ses Yansımalı Ünlemler 76
2.7. Yürüme - Koşma Esnasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler 76
2.8. Organlardan ya da Vücut Bölümlerinden Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler 76
2.9. Yırtılma Esnasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler 77
2.10. Yeme İçme Sırasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler 77
2.11. Doğadan Duyulan Ses Yansımalı Sözcükler 77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 78
KAVRAM ALANLARI BAKIMINDAN SES YANSIMALI SÖZCÜKLER 78
3.1. Hayvan Ve Hayvancılık Kavram Alanı 79
3.2. Kanatlı Hayvanlar Kavram Alanı 80
3.3. Duygu Kavram Alanı 80
3.4. Eşya Kavram Alanı 80
3.5. Yiyecek-İçecek Kavram Alanı 81
SONUÇ 82
Tablo 1.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcükler ve Sözlüklerdeki Durumu 83
Tablo 2.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Yapısal Durumunun Grafiği 88
Tablo 3.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Sözlüklerdeki Durumu 89
SÖZCÜK DİZİNİ 91
KAYNAKÇA 94

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcükler ve Sözlüklerdeki Durumu.. …..83
Tablo 2. Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Yapısal Durumunun Grafiği....88
Tablo 3. Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Sözlüklerdeki Oranı……89

KISALTMALAR LİSTESİ

DLT	Dîvânu Lugâti't Türk
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
HasEr	Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü
OTWF	Old Turkic Word Formation, I-II.
s.	sayfa
Wilkens	Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe
Zülfikar	Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler İnceleme - Sözlük

İŞARETLER LİSTESİ

- Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir

***** Tespit edilememiş tahmini şekli gösterir.

~ Sözcüklerin nöbetleştiği (birbirinin yerine geçen) durumlarda kullanılmıştır.

\+ İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

< Bu şekilden gelir.

> Bu şekle gider.

→ Gönderme işaretidir.

• Madde başından türetilen diğer alt maddeler

Ø "Taranan kaynaklarda bulunamadı" anlamındadır.

GİRİŞ

0.1. Çalışmanın Konusu ve Problem

Ses yansımalı sözcükler, Türkiye'de yeterli şekilde incelenmemiştir. Yapılan çalışmalar daha çok Çağdaş Türk Lehçeleri ve günümüz Türkiye Türkçesi esas alınarak incelenmiş Eski Türkçedeki ses yansımalı kelimelerin araştırılması ihmal edilmiştir. Araştırmanın konusu, Eski Türkçedeki ses yansımalı sözcüklerin tanıklanması ve bu tanıklar sayesinde Eski Türklerin hangi sesleri yansımalı sözcüklere dönüştürüp söz varlığına dâhil ettiği hangi ses yansımalarına ekler ya da başka sözcükler getirilerek sözcük yapma yoluna gittiğinin saptanması konusudur.

0.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Eski Türkçede yansımalı sözcüklerle ilgili çok fazla bir literatür çalışması yoktur; Eski Türkçedeki ses yansımalı sözcüklerin tespiti ile Türkçenin ses tarihinin aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ana malzemesini sadece bir sözlük olmayan aynı zamanda diyalektolojik bir çalışma olması sebebiyle de diğer sözlüklerden ayrılan ve Türk Dili için önemli bir yere sahip olan Dîvânu Lugâti't Türk (DLT) oluşturmaktadır. Zengin bir içeriğe sahip olan Dîvânu Lugâti't Türk'ten tespit edilen ses yansımalı sözcükler daha sonra eski Türkçe çalışma ve araştırmalarında önemli kaynaklardan olan An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (EDPT), Old Turkic Word Formation (OTWF), Jens Wilkens'in Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe (Wilkens) ve Hasan Eren'in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nden (HasEr) taranan ses yansımalı sözcüklerin fişlenmesiyle malzemeyi ortaya çıkarmaktır.

0.3. Çalışmanın Metodu

Çalışmanın giriş bölümünü oluşturan bu bölümde tezin çerçevesi çizilmiştir. Daha sonra ses yansıma terimi, yansıma sözcüklerin temel özellikleri ve yansıma sözcükler ile ilgili yapılan çalışmalar gibi teorik konulara yer verilmiştir.

Birinci bölümde, ses yansımalı sözcükler yukarıda adı geçen sözlüklerden taranmış ve madde başı olarak alınan sözcüklerin yazımında kaynaklardaki gösterimlerine sadık kalınmış ardından bu sözcükler yapısal olarak tasnif edilmiştir. Sözlükte yer almayan sözcükler boş küme işeretiyle (Ø) gösterilmiş, sözcüğün

açıklaması DLT'deki açıklama ile aynıysa sadece sayfa numarasına yer verilmiş aynı açıklama yeniden verilmemiştir. DLT'de tanıklanan yansıma sözcüklerin tanık cümleleri madde başının altında italik olarak yer almaktadır. Ayrıca incelen sözcük hakkında ele alınan eserler ve diğer kaynaklarda herhangi bir açıklamaya yer verilmişse yine ilgili maddenin altında bu açıklamalar belirtilmiştir.

İkinci bölümde, ses yansımalı sözcükler o sesi çıkartan kaynaklara göre sınıflandırılmış bulunan 11 kaynağa sesler işaretlenmiştir.

Üçüncü bölümde, Eski Türklerin söz varlığına kattıkları ses yansımalı sözcüklerin hangi kavram alanlarına işaret ettiği üzerinde durulmuş ve bu kavram alanları DLT'de yer alan örnek cümlelerle tanıklanmıştır.

Sonuç kısmında yukarıda içeriğinden bahsedilen üç bölümde ayrı ayrı elde edilen veriler çeşitli başlıklar oluşturularak grafikleştirilmiş ve ilgili araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

0.4. Yansıma Terimi ve Yapılan Çalışmalar

İnsanoğlu çevresinde duyduğu sesleri, dildeki en yakın sesbirimlerle taklit etmiştir bu durum ses taklidi, yansıma sözcükler olarak adlandırılmıştır. Yansıma sözcük terimi üzerine araştırmacılar çeşitli açıklamalarda bulunmuş; bu kavramın çerçevesini belirlemeye çalışmışlardır. *"Taklidi sözcükler"* terimi ilk önce Latinceye oradan da Batı dillerine geçmiştir. Tüm dünya dillerinde önemli bir yere sahip olan *"onomatopoe"* terimi Grekçe onoma ve poein sözcüklerinden oluşur. Zülfikar'dan edindiğimiz bilgilere göre bu kavram için İngilizcede *"imitative words"*, *"echo words"* ve *"sound symbolism"*, Almancada *"lautbild"* ve *"lautmalerei"* terimleri Rusçada ise yansıma kavramını *"podrajatelnie"*, *"zvukopodrajatelnie"* ve *"mimologie"* kavramları karşılamaktadır. (Zülfikar, 2018: 2).

Banguoğlu, insanın dış dünyada işittiklerinin dilin imkânları dâhilinde taklit veya betimleme yoluyla aktarılması olarak açıklamaktadır (Banguoğlu, 1974: 402).

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde yansımalı kelimeler *"dış gerçeklik düzleminde var olan ses ya da gürültüleri, işitimsel izlenimi yansıtacak biçimde aktaran, adlandırılan gerçeği ses öykünmesi yoluyla belirten dilsel öğe (örn. pat, şak, tık tık vb.)"* (Vardar vd., 2007: 216-217).

Yansıma sözcükler için Koca, "*Yansımalar, canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan, (özellikle canlı varlıkların) dış görünüşlerini ve hareketlerini betimleyen, insanların yalnız kendilerinin deri, koku ve tat alma yoluyla hissedebildiği duyuları, sezimleri karşılayan sözcüklerdir"* (Koca, 2012: 1).

Korkmaz, yansıma sözcükleri oluşturan sesbirimler ile gösterilenin arasında yakın bir ilişki olduğunu ve bu yüzden de oluşmasının bir nedene dayandırıldığını açıklar (Korkmaz, 1992: 170).

Hengirmen, *"Doğadaki sesleri dildeki seslerle taklit ederek, dile yansıtarak oluşmuş bir dil öğesidir"* şeklinde tanımladığı yansıma sözcükler için (Hengirmen, 2009: 414), Hatiboğlu, *"Tabiat seslerini veren sözcük"* cümlesini kullanmıştır (Hatiboğlu, 1972: 103).

Demircan, gösteren ile gösterilenin arasında nedenli bir ilişki kuran göstergeler olduğundan bahseder (Demircan, 1997: 191) Akalın, yansıma sözcükleri pat, küt, şangır şungur gibi örnekleri sıralar ve seslerin taklidiyle oluşan sözcükler olduğunu açıklar (Akalın, 1976)

Yansıma sözcükler konusundaki çalışmasıyla bu alanda mihenk taşı olan Zülfikar, bu konuya *"Tabiatta canlı ve cansız bütün varlıklar, dolaylı veya doğrudan bir takım hareketlerin, gürültülerin kaynağı durumundadır. Tabiatın bu hareketliliği ve canlılığı karşısında onu sürekli gözleyen, onun bir üyesi olan insanın, tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularının yardımıyla tabiattaki bu canlılığı ve hareketliliği tarih boyunca adlandırmaya, söz biçimine getirmeye çalışmıştır"* şeklinde açıklık getirmiştir (Zülfikar, 2018: 1).

0.4.1. Türkiye'de Yansıma Sözcükler Hakkında Yapılan Çalışmalar[1]

Bu konudaki ilk çalışmalardan birisi Osman Nedim Tuna'nın yansımalı fiilleri oluşturan ekler hakkında 1947 yılında yazdığı *"Tabiat Taklidi Sözlerden Fiil Yapan Ekler"* makalesidir.

Hasan Eren'in, *"Onomatopeelere Ait Notlar"* adlı çalışmasında hayvanların çağrılmasında kullanılan bici bici, bidi bidi, bili bili gibi ses yansımalarından türemiş kelimeler üzerinde durmuş örneğin bili kökünden piliç sözcüğünün oluştuğunu

[1] Bu başlık altındaki çalışmalar yayım yılına göre kronolojik olarak verilmiştir.

belirtmiş, çalışmada türeyen ekler belirtilmiş etimolojik açıdan da ele alınmıştır (Eren, 1951).

Kaya Türkay'ın 1978 yılında ele aldığı *"Kâşgarlı'nın Derlediği Yansıma Sözcükler"* adlı çalışmasında yansıma sözcükleri doğa ve betimsel yansımalar olmak üzere iki gruba ayırarak incelemiştir.

Bu konudaki en kapsamlı ve çoğu çalışmanın da temelini oluşturan en önemli eser ise 1995 yılında hazırlanan *"Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler"* çalışmasıyla Hamza Zülfikar'a aittir. Zülfikar, çalışmasında tanıkladığı malzemeleri ses, yapı ve anlam bakımından incelemiş; incelenen sözcükleri tasnif etmiş ve ayrıca ele aldığı yansıma sözcüklerin ağızlarda yaşayan örneklerine de yer vermiştir.

Bu konuda yazılmış diğer bir çalışma Kyoo Seok Yeon tarafından 1995 yılında hazırlanan *"Türkçede ve Korecede Yansımaların Karşılaştırılması"* adlı yüksek lisans tezidir.

Dursun Balkaya'nın 1996 yılında hazırladığı *"Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımalı Sözcükler"* adlı yüksek lisans tezinde sadece Almanca ve Türkçedeki yansımalı kelimeler karşılaştırılmamış çalışmada ayrıca onomatopeia başlığı altında konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Ömer Demircan konu ile ilgili bir dilbilim çalışması hazırlamış ve bu çalışmayı 1997 yılında, VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kongresi'nde *"Türkçede Nedenli Göstergeler: Yansımalarda Anlamlama"* adıyla sunmuştur.

2000 yılında Recepmuhammet Geldiyev tarafından *"Türkmence ve Türkiye Türkçesinde Yansımalar"* adlı doktora tezi ve yine aynı yıl Duygu Kut Janjua tarafından "*Japoncada Yansımalı Sözcükler"* adlı yüksek lisans tezi yazılmıştır.

Akartürk Karahan, 2006 yılında hazırladığı *"Memlûk-Kıpçak Türkçesi Sözvarlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme"* adlı makalesinde yansımalı kelimeleri yapıbilim bakımından incelemiştir.

Abdurrahman Özkan'ın 2006 yılında yazdığı yansımalı sözcüklerin kullanımıyla ortaya çıkan yer adlarının incelendiği çalışması *"Ses Yansımalı Kelimelerin Yer Adı Olarak Kullanılması"* adlı makalesidir.

Çocuk dilindeki yansımalı sözcüklerden bahsetmesi bakımından önemli bir çalışma olan *"Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Öykülerinde Yansımalar ve Kalıp Sözler"* adlı çalışma 2009 yılında Nesrin Sis ve Bekir Gökçe tarafından hazırlanmıştır.

Semra Baturay'ın 2010 yılında hazırladığı *"Türkçe Yansıma İkilemelerdeki Ses Almaşması"* yüksek lisans tezi yansıma ikilemelerdeki ünlü ve ünsüz ses değişimleri hakkındadır.

Yansımalı sözcükler üzerine yapılan biçimbirim çalışması Çağdaş Türk lehçelerinde ortak olan yansıma sözcüklerin derlenmesiyle oluşturulan *"Çağdaş Türk Lehçelerinde Yansıma Kelimeler"* adlı yüksek lisans tezidir 2011 yılında hazırlanan bu çalışma Fettah Karahan'a aittir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki yansımalı sözcüklerin sesbilim ve yapıbilim olarak incelendiği çalışma Ergün Koca'nın 2012 yılında yayımlanan *"Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözlerin Leksiko-Semantik Analizi"* adlı makalesidir.

Fatih Kemik tarafından hazırlanan *"Hayvan Seslenme Ünlemleri Ses Yansımalı Ünlemlerden Midir?"* adlı çalışmada hayvan seslenme ünlemlerinin tabiat yansıması olup olmadığı; anlamlı sözcükleri ifade edip etmediği konusu ele alınmıştır.

Dilek Karakaş tarafından 2013 yılında hazırlanan *"Kazak Türkçesinde Yansıma Yoluyla Ortaya Çıkan Söz Varlığı"* adlı çalışmada Kazak Türkçesindeki yansıma sözcükleri ele almıştır. Yine aynı yıl Muhammed Karasu*, "Tarihi Türk Lehçelerinde Yansımalı Fiiller"* adıyla hazırlanan çalışmada yansımalı fiiller taranmış, elde edilen bulgular eklerine göre ayrılmıştır.

Esra Kılınç'ın 2014 yılında hazırladığı *"Kenji Miyazawa'nın Yaban Armudu (Yamanashi) Adlı Öyküsü Örnekleminde Yansıma Sözcükler ve Çevirisi Sorunu"* adlı yüksek lisan tezinde, 'Yaban Armudu (Yamanashi)" adlı öyküdeki yansıma sözcükleri bu sözcüklerin çeviri problemlerini ele almıştır.

2019 yılında Yunus Demir tarafından hazırlanan "Kumuk Türkçesinde Yansıma Sözcükler" adlı yüksek lisan tezinde Kumuk Türkçesinde kullanılan yansıma sözcükler ve bu sözcüklerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiş ayrıca yansıma sözcükler ses ve biçim olarak iki kategoride incelenmiştir.

Yansıma sözcükler üzerine çok sayıda çalışması bulunan Aksaamai Omuralieva, 2018 yılında hazırladığı *"Türkiye Türkçesinde Ses Yansımalı Fiillerin*

Yapısı" adlı doktora tezinde yansıma fiillerden tespit edilen 49 ek tespit edilmiş ayrıca her ekin altına tarihî ve yaşayan lehçelerin örnekleri de yer almıştır. 2019 yılında hazırladığı *"Yansımalı Sözcükler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi"* makalesinde yansıma sözcükler üzerine yapılan tüm çalışmaları Türkiye'de yapılan çalışmalar, Türkiye dışında günümüz Türk lehçelerinde yapılan çalışmalar ve Başka dillerdeki yansıma sözcükler ile ilgili yapılan çalışmalar olarak başlıklara ayırmıştır. Yazar, 2020 yılında *"Türkçede Ses Yansımalı Fiiller Türeten +kIr- Eki Üzerine"*, *"Türkiye Türkçesinde Ses Yansımalı Fiillerin Yapısı"* makalelerini araştırmacıların dikkatine sunmuştur.

2022 yılında, Mirfarid Rzaye'nin hazırladığı "*Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Yansıma Sözler"* adlı çalışmada Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer alan yansıma sözlerle Oğuz grubu Türk lehçelerinde olan yansıma sözler karşılaştırılmıştır.

0.4.2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar[2]

Zülfikar, Türkçe ses yansımalı kelimeler hakkında yapılan yurt dışı çalışmalarının büyük bir çoğunluğunun Rus Türkologlarına ait olduğunu ileri sürmüştür (Zülfikar, 2018: 9).

1962 yılında Hudaykuliev'in Türkmencedeki ses yansımalı kelimeler ile ilgili olan kitapta Türkmencedeki yansıma sözcüklerin genel karakterleri incelenmiş bu sözcükler anlamları, yapıları ve yansıma sözcüklerin köklerinin ses bilgisel açısından incelemesinden oluşmaktadır. Ayrıca yansımaların iki ve daha fazla heceli olarak gösterdikleri yapı özelliklerine ve cümle bilgisindeki yerlerine de değinmiştir (Zülfikar 2018: 9-10)

Türk dilindeki yansımalı kelimeler hakkındaki ilk özel çalışma "Çuvaş Mimolojisi Üzerine" adlı çalışmasıyla Çuvaş asıllı Türkolog N. İ. Aşmarin'e aittir (diğer yazıları 1925; 1928). Aşmarin daha çok yansımalı kelimeleri oluşturan seslerin fizyolojisi, yansımalı sözcüklerin yöntemini ve yapısal kategorisi üzerinde çalışmış, 115 yapı tipi ortaya koymuştur (Zülfikar, 2018: 10).

Kazakçadaki yansımalı sözlerin ses özelliklerini inceleyen İskakov, yansıma seslerdeki ünlülerin değişmesiyle sözcüklerin anlamlarında da değişmeler olduğuna

[2] Bu başlık altında verilen tüm bilgiler Hamza Zülfikar'ın Türkçedeki Ses Yansımalı Kelimeler (2018, s. 9-13) adlı çalışmasından alınmıştır.

dikkat çekmiş; eklerle genişletilen yansıma sözcüklerin isim, fiil ve zarf olarak kullanıldıklarına da değinmiştir (Zülfikar, 2018: 10).

Sanbayev, yansımalı sözcüklerin ünlemlerle olan bağlantısını incelemiş, yansıma sözcükleri ses, yapı ve anlam (Zülfikar, 2018: 10); Kudaybergenov da Kırgızcadaki yansımaları ses, yapı ve anlam bilgisi bakımından ele almıştır (Zülfikar, 2018: 10)

Altayev, "Ses Yansımalarıyla Elde Edilen Kelimeler" ve "Mecazî Kelimeler" olarak ele aldığı farklı dillerdeki yansıma sözcükleri ses, yapı ve anlam bakımından incelemiş ayrıca "öykünme ya da öykünmek" terimleri de bu çalışmada karşımıza çıkmaktadır (Zülfikar, 2018: 11).

1973 yılında Caferova tarafından hazırlanan çalışmada yansımalı sözcükler sadece fonetik bakımdan değil biçimce kazandıkları özellikler bakımından da incelenmiştir. 1975 yılında hazırladığı bir diğer çalışmasında ise, yansımaları anlamları bakımından "Yansıma Sözler", "Mecazi Yansıma Sözler" olmak üzere iki ana başlıkta incelemiştir (Zülfikar, 2018: 11).

Dmitriyev'in *"Güney Türkçesi Mimolojisinin Taslağı"* ve *"Osmanlı Mimolojisi Üzerine"* adlı makalelerini yayımlamıştır; çalışma biçim olarak Aşmarin'in *"Çuvaş Mimolojisi Esasları"* araştırmasına benzemektedir (Zülfikar, 2018: 11).

Batı'da yayımlanmış çalışmalardan bir diğeri Marchand'ın yansımalı kelimelerin kuruluşuyla ilgili olan çalışmasıdır, çalışmasında Türkçe yansıma sözcüklerin yanı sıra Batı dillerinden de sözcüklere yer vermiş gürültülerin çoğunluğunun r ve z seslerinden oluştuğuna dikkat çekmiştir (Zülfikar, 2018: 11-12).

Householder'in Azerî Türkçesindeki ses yansımalı sözleri incelediği çalışması Batı'da yayınlanmış bir başka araştırmadır; araştırmacı Azerbaycan ağızlarındaki ses yansımalı sözcükleri hem morfemler hem de morfofonemlerdeki fonemler bakımından ele alıp incelemiştir (Zülfikar, 2018: 12).

Kononov, ses yansımalı kelimeleri ses, yapı ve anlam bakımından belli bir sınıflandırma içerisinde incelemiştir (Zülfikar, 2018: 12).

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇEDEKİ SES YANSIMALI SÖZCÜKLERİN YAPISAL TASNİFİ

1.1. Basit Durumda Bulunan İsim Ses Yansımalı Sözcükler

arra

DLT 643 **erre** sidik; eşeği çiftleşmeye teşvik etmek için söylenen söz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: İki veya üç defa söylenince eşek çiftleşir.[3](DLT 18).

EDPT 196b **arra** bir eşeğe idrarını yapmaya teşvik etmek için söylenir; iki veya üç kez tekrarlanır ve eşek idrarını yapar

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, çalışmasında **"arra"** sözcüğünün ses yansımalı bir sözcük olduğunu belirtmiş (Clauson, 1972: 196); DLT'de ise bu sözcüğün ses yansımalı olup olmadığı konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

baŋ

DLT 573 **baŋ** ağlayış, ağlama sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ogla.n baŋ sıgta.dı "o, çocuk ağlayışıyla ağladı"* (DLT 491)

EDPT 346a **baŋ** gürültü, yaygara

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

[3] Bu Arapçaya da uymaktadır; çünkü *erra*, Arapçada çiftleşmek demektir (DLT 18)

Türkiye Türkçesi: **bangırdamak** Bağırmak, öfkelenmek, yüksek sesle bağırıp çağırmak. (Zülfikar, 2018: 302)

bat (?pat)

DLT 796 **pat** ağır bir şeyin düşerken çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *pat tüşdi "pat düştü"* (DLT 140),

EDPT 296a **bat (?pat)** düşen bir cisim yere çarptığında çıkan ses yansıması

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **pat 1**. Yassı bir şeye vurulunca çıkan sesi anlatır. *Pat diye vurdu.* **2.** Birdenbire olan işler için kullanılır. *Pat diye içeri girdi*. (Zülfikar, 2018: 588-589).

Clauson, **"bat"** sözcüğünün düşen bir cismin yere çarptığında çıkardığı ses yansıması olduğunu fakat sözcüğün genel kullanımının ise *"çabuk, aceleyla"* anlamlarına gelen bir yansıma ses olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 296).

be

DLT 579 **bē** koyun melemesinin anlatımı, meleme sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kōy bēle.di "koyun meledi"* (DLT 437)

EDPT 291b **be** koyun melemesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **melemek** (koyun, keçi) Bağırmak (Zülfikar, 2018: 567).

koyun meleme sesi olan **"be"** sözcüğü *+lA-* eki alarak türemiştir:

- **bele-** ~ **bēle-** melemek (DLT 582)

bo:k

DLT 599 **buk** içi boş şeyin yere düşünce çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kāgu.n bu.k yi.rke tüşdi "kavun bu ses ile yere düştü."* DLT(401)

EDPT 311a **bo:k** dövmek, vurmak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **bulk bulk *etmek*** Oynamak, katı bir şey sıvı gibi oynamak (Zülfikar, 2018: 320)

- **buk et-** boş bir şey yere düşüp buk diye ses çıkarmak ve patlamak (DLT 599)

boŋ

DLT 598 **böŋ** ağır bir şeyin yere düşünce çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *böŋ etti "ağır bir şeyin yere düşünce çıkardığı ses"* (DLT 491)

EDPT 347a **boŋ**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **bom** 1. (çocuk dilinde) Düşmeyi anlatır. 2. Patlama sesi (Zülfikar, 2018: 317)

çak

DLT 611 **çak** taklidî bir kelime

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol anı urdu çak etmedi "o, ona vurdu; vurulan acı duymadı"* (DLT 144)

EDPT 404a **çak** patlama

OTWF Ø

Wilkens 218a **čak-** vurmak, çarpmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çak çuk** Şapırtı, sakız çiğnerken çıkan ses (Zülfikar, 2018: 326).

- **çak etme-** darbeden acı duymayıp bağırmamak (DLT 612)
- **çaxşa-** taş, mücevher vb. şeyler ses çıkarmak, şıkırdamak (DLT 617)

çaŋ

DLT 623 **çıŋ** (kulak; çıngırak, leğen vb.) çınlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kula.kım çıŋ etti "kulağım çınladı"* (DLT 492)

EDPT 424a **çaŋ** çan, ziller

OTWF Ø

Wilkens 222a **čaŋ** küçük çan (ritüel eşyası olarak da kullanılır)

HasEr 78b **çan** içinden sarkan tokmağının kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana

Türkiye Türkçesi: **çan** Madenden, saksı biçiminde türlü boyda yapılan, içinde sarkan tokmağın kenarlara vurulmasıyla ses çıkaran ve işaret vermek için kullanılan araç (Zülfikar, 2018: 379)

Clauson, **"çaŋ"** ve **"çıŋ"** yansıma sözcüklerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu ayrıca **"çaŋ"** sözcüğünün alıntı bir sözcük olup olmadığı konusunda net bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmiştir (Clauson, 1972: 424).

çıf (?çıv)

DLT 626 **çiw** çömlek vb. şeylerde şarabın kaynama sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ***çiw** çömlek vb. şeylerde şarabın kaynama sesi* (DLT 144)

EDPT 393b **çıf** kavanozdaki şarabın uğultusu vb. sesler

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çıvlamak** Fışkırarak akmak. (Zülfikar, 2018: 404)

- **çıwıla-** meyve suyu vb. şeyler kaynayıp fokurdamak (DLT 624)
- **çıwşat-** ekşitmek; (sirke vb. bir şeyi, yeri) kaynatmak (DLT 624)

Clauson **"çıf (?çıv)"** tabanından türediğini düşündüğü **"çıfı:la:- (? çıvı:la)"** fiiline gönderme yapsada (Clauson, 1972: 393) **"çıfıla-"** fiilini açıkladığı maddede fiilin yansıma olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 397).

çı:k

DLT 622 **çık** inciten ve korkutan kişiye karşı koyamayacak adama söylenen bir korkutma deyimi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çı.k et köre.yin "alçak sesle bağır ki onda senin sertliğini göreyim" (DLT 401)*

EDPT 404b **çı:k**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çıt *çıkarmamak*** Hiç ses çıkarmamak. (Zülfikar, 2018: 401)

Clauson, **"çık"** ses yansıma sözcüğünün **"çak"** ses yansıma sesinin ikincil formu olduğunu işaretlemiştir (Clauson, 1972: 404)

çıŋ

DLT 623 623 **çıŋ** (kulak; çıngırak, leğen vb.) çınlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kula.kım çıŋ etti "kulağım çınladı"* (DLT 492)

EDPT 424b **çıŋ** çınlama sesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çınlamak 1.** "Çın" diye ötmek. **2**. Yankı vermek. (Zülfikar, 2018: 396)

- **çıŋ et-** (kulak; çıngırak, leğen vb.) çınlamak (DLT 623)

Clauson, **"çıŋ"** yansıma sesi ile **"çaŋ"** ve **"çıŋra-"** sözcüklerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 424).

çır

DLT 624 **çır** elbise vb. şeyleri yırtılarken çıkan sesin yansımasıdır.

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *anıŋ tōnıŋ çır yırttı "Onun elbisesini cırt diye yırttı"* (DLT 141)

EDPT 427b **çır** Kuş, dağ bülbülü ötüşü, giysi yırtılışı gibi durumlarda ortaya çıkan ince ses.

OTWF Ø

Wilkens 230b **čırına-** ötmek, cıvıldamak, gürültü yapmak (kuşlar)

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **cırt** Kâğıt, kumaş vb. şeyler yırtılırken çıkan ses. (Zülfikar, 2018: 346)

çırıŋ

DLT 624 **çırıŋ** leğen vb. şeylerden çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: **çırıŋ** *"leğen vb.nin sesinin anlatımıdır"* (DLT 497)

EDPT 430b **çırıŋ** pirinç bir leğen vb. çıkan yansıma ses

OTWF Ø

HasEr Ø

Wilkens Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"çırıŋ"** yansıma sesi ile **"çır"** ve **"çıŋ"** sözcüklerinin birbirleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 430).

çırt

DLT 625 **çirt** dişlerinin arasından tükürme sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çirt su.ḍtı "dişinin arasından tükürdü"* (DLT 148)

EDPT 428a **çırt**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **cırt** Kâğıt, kumaş vb. şeyler yırtılırken çıkan ses. (Zülfikar, 2018: 346)

çilik

DLT 625 **çilik** keçi çağrılırken söylenen ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çilik çilik keçi çağrılırken söylenen ünlem* (DLT 167)

EDPT 420a **çilik** çocukları çağırmak için kullanılan bir ünlem

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"çilik"** yansıma sesi ile **"çik"** yansıma sesinin eş anlamlı olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 420).

dük

DLT 631 **dük ur-** parmaklarını toplayarak avucuyla hafifçe vurmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *dük urdı"parmaklarını toplayarak avucuyla hafifçe vurdu"* (DLT 145)

EDPT 476a **dük**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **tıkılamak** Yavaş yavaş vurmak. (Zülfikar, 2018: 646)

ık

DLT 655 **ık** soğuk su içilip üzerine ekmek yenildiği zaman göğüsten çıkan hıçkırık

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *anı ık tuttı "onu hıçkırık tuttu"* (DLT 17)

EDPT 75b **ık** hıçkırık

OTWF Ø

Wilkens 288a **ıkurmak** hıçkırık

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **ıkıcık** hıçkırık (Zülfikar, 2018: 517)

- **ık tut-** "hıçkırık tut" (DLT 17)

kak

DLT 677 **kag kug** kazın çıkardığı ses

678 **kak kuk** kazın çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: kāz ka.g ku.g etti *"kaz bu sesleri çıkararak bağırdı" (DLT 400),* kāz ka.k ku.k etti *"kaz böyle bağırdı"* (DLT 401)

EDPT 608b **kak** "bir av kuşu"

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, kuğu, pelikan ve turna gibi *kak kuşu*nun da avlanan kuşlar listesinde olduğunu ve ses yansımalı sözcük olan **"kak"** sözcüğünün "**ka:g ko:g"** ses yansımalı sözcüğü ile de ilişkili olduğunu işaretlemiştir ve Clauson bu sözcüğü Kutadgu Bilig'den tanıklamıştır (Clauson, 1972: 608).

kaŋ

DLT 683 **kaŋ** kazın çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kāz kaŋ etti "kaz ses çıkardı"* (DLT 493)

EDPT 630b **kaŋ**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

kıkı:

DLT 710 **kıkı** gürültü, bağrışma

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *orı kıkı "gürültü ve bağrışma"* (DLT 446),

EDPT 609b **kıkı** bağırmak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi**:** **kıkırdamak** "Kıkır kıkır" diye ses çıkararak gülmek. (Zülfikar, 2018: 538)

Clauson, **"kıkı"** ses yansımalı sözcüğün **"kıkır-"** ve **"kakı:la-"** ses yansımalı fiilleriyle de ilşkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 609)

külf (ya da **–v ?)**

DLT 755 **külf** sür'atle ve gürültülü bir biçimde

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tām külf yıkıldı "duvar sür'atle ve gürültüyle yıkıldı"* (DLT 150)

EDPT 716a **külf**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

me

DLT 762 **mē** çiftlik hayvanları ve koyungillerin seslerinin anlatımı, meleme sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *"çiftlik hayvanları ve koyungillerin seslerinin anlatımı. Bu da Arapçaya uygun düşmüştür.* Ẕü'r-rumme'nin bismi'l-ma:'i mebġu:mu (ma: kelimesiyle melemiş) sözündeki gibi. (DLT 440)

EDPT 765b **me** melemek

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **melemek** (koyun, keçi) Bağırmak. (Zülfikar, 2018: 567)

- **bē** koyun melemesinin anlatımı, meleme sesi (DLT 579)
- **bele- ~ bēle-** melemek (DLT 582)

Clauson melemek yansıma sesi olarak açıkladığı me sözcüğünde **"bele-"** fiiline de göndermede bulunmuştur; **"be"** yansıma ses tabanı *+lA-* eki alarak **"bele-"** biçiminde türemiştir (Clauson, 1972: 765-332).

muya:w

DLT 765 **muyav-** miyavlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *mü.ş oglı muya.vu toga.r "kedinin yavrusu anası gibi miyavlar"* (DLT 237)

EDPT 772a **muya:v** miyavlamak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **miyav miyav** Kedinin miyavlamasını anlatır. (Zülfikar, 2018: 575)

sıŋ

DLT 820 **sıŋ** sinek vızıltısı

sıŋ kulak çınlaması

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kula.kım sıŋ etti "kulağım çınladı."*

kömînçe sıŋ etti "sivrisinek vızıldadı."

EDPT 832b **siŋ** vızıltı veya uğultu sesi

OTWF I 42 **siŋ** uğultu sesi

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

- **sıŋıla-** (köpek vb.) soğuktan hırıldamak (DLT 820)
- **sıŋıla-** (kulak) çınlamak (DLT 820)

Clauson, **"siŋ"** ses yansımalı sözcüğü ile **"siŋek"** ve **"siŋile-"** sözcüklerinin ilişkili olduğunu (Clauson, 1972: 832); Erdal siŋ ses yansımasına *+Ak* ekinin eklenmesiyle "sinek veya başka bir uçan küçük böcek" manalarına gelen **"siŋek"**, sözcüğünün türediğini işaretlemiştir (Erdal, 1991: I, 42).

tiriŋ

DLT 878 **tırıŋ** kulak çınlaması; kiriş sesi vb. sesler

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kula.kım tırıŋ etti "kulağım tınladı"* (DLT 497*) yāsın tırıŋ ettürdi "o, yayını seslendirdi"* (DLT 497)

EDPT 551b **tiriŋ**

OTWF Ø

Wilkens 716b **tigilä-** gürültü yapmak, patırtı yapmak, (kulak, rüzgâr) uğuldamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

1.2. Basit Durumda Bulunan Fiil Ses Yansımalı Sözcükler

çak-

DLT 611 **çak-** (çakmak) çakmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol çakma.k çakdı "o, çakmak çaktı."* (DLT 238)

EDPT 405b **çak-** fiziksel veya mental şiddet içeren bir eylemi tanımla mak için kullanılır.

OTWF Ø

Wilkens 218a **čak-** vurmak, çarpmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çakmak** 1. vura vura sokup yerleştirmek. 2. Çivi ile tutturmak. 3. Kazık çakıp hayvan bağlamak. 4. Kabul edilmeyen bir şeyi kurnazlıkla kabul ettirmek 5. Vurmak. 6. Kıvılcım ya da alev çıkarmak üzere vurmak. (Zülfikar, 2018: 375)

Clauson, **"çak"** kelimesinin de **"çak-"** fiili ile benzer bir yansımalı karaktere sahip olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 405).

çap-

DLT 615 **çap-** suda yüzmek

çap- (ata) hafifçe vurmak

çap- Uygur lehçesinde birinin boynunu vurmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er suwda çapdı "adam suda yüzdü.", ol atnı çıbık birle çapdı "o, ata değnekle hafifçe vurdu.", çomak tat boynın çapdı "Uygur lehçesinde, Müslüman kâfirin boynunu vurdu."* (DLT 233)

EDPT 394a **çap-**

OTWF Ø

Wilkens 222b **čap- ~ č(a)p-** vurmak, dövmek, (giyim, minder) vurarak tozunu çıkarmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çapmak 1.** At koşturmak. **2.** Akın etmek. (Zülfikar, 2018: 381)

Clauson, **“çap”** yansımalı sözcüğü ile **“çap-”** fiili arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir (Clauson 1972: 394)

- **çapıl-** uygur lehçesinde birinin boynu vurulmak (DLT 615)
- **çapın-** suda yüzmek (DLT 615)
- **çapın-** kamçılama (DLT 615)
- **çapısa - ~ çapsa-** suya dalmak istemek (DLT 615)
- **çapıt-** ısırmak için saldırmak (DLT 615)
- **çapıt-** uygur lehçesinde, boyun vurmak için emir vermek, boyun vurdurmak (DLT 615)
- **çağıtgan** ısırmak için devamlı saldıran (DLT 616)
- **çağıtgan** Uygur lehçesinde, devamlı boyun uçuran (DLT 616)
- **çaptur-** su vb. yerlerde yüzdürmek (DLT 616)
- **çaptur-** Uygur lehçesinde, boyun vurmak için emir vermek, boyun vurdurmak (DLT 616)

çert:-

DLT 524 **çert-** bir şeyin ucunu kırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol yarma.k ūçın çertti “o, parayı vb.ni taşa sürdü.”* (DLT 524)

EDPT 428a **çert-** bir şey yaparken bir çeşit gürültü çıkarmak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **“çert-”** fiili ile **“çırt”** sözcüğü arasında bir ilişki olduğundan bahsetmiştir (Clauson, 1972: 428)

kak-

DLT 677 **kak-** dövmek, hafifçe vurmak, kakmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *anı başra kaktı "o, hafifçe onun başına vurdu"* (DLT 324)

EDPT 609a **kak-** vurmak, çalmak (kapı)

OTWF II 558 **kak-** dokunmak, vurmak

Wilkens 320a **kakı-** öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **kakmak 1.** İtmek. **2.** Vurarak dar bir yere sokmak. (Zülfikar, 2018: 530)

- **kakı-** kızmak, öfkelenmek (DLT 667)
- **kakıg** öfke, kızma (DLT 667)
- **kakıl-** kakılmak, hafifçe vurulmak (DLT 667)
- **kakılgan sokulgan** horlanan, itilip kakılan, aşağılanan (DLT 668)
- **kakıl- sokul-** küçük düşürülmek için itilip kakılmak (DLT 668)
- **kakış-** karşılıklı kızışmak (DLT 668)
- **kakıt-** kızdırmak, rahatsız etmek (DLT 668)
- **kakıtgan** devamlı kızgınlık ve bıkkınlığa sokan, kızdıran (DLT 668)

kėŋren:-

DLT 756 **küŋren-** huysuzlaşıp kendi kendine gizli bir şeyler söylenmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er īşka küŋrendi "adam işe başlamada huysuzlaştı ve kendi kendine gizli bir şeyler söyledi (söylendi)"* (DLT 513)

EDPT 733b **kėŋren-** homurdanmak, mırıldanmak

OTWF Ø

Wilkens 357a **käŋrän- ~ k(ä)ŋrän- ~ käŋr(ä)n-** söylenmek, yakınmak, şikâyet etmek, homurdanmak; pişman olmak, günah çıkarmak, itiraf etmek; inlemek, iç çekmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"keŋren-"** fiilini yarı yansımalı ses olarak açıklamıştır (Clauson, 1972: 733).

o:p-

DLT 788 **öp-** (çorba vb.) içmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *mü.n öpdi "çorba vb. şeyleri içti" (DLT 85), er sūr sūr mü.n öpti "adam höpürdeterek çorba içti"* (DLT 397)

EDPT 4b **o:p-** yutkunmak, içine çekmek

OTWF I 377 **öp-** sadece "öpmek" değil, aynı zamanda "havayı veya bir sıvıyı yudumlamak veya emmek"

Wilkens 512b **op-** yutmak, yutulmak, nefes almak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **hüüp** İçine çekme sırasında çıkan ses

- **öprül-** (çorba vb.) içilmek (DLT 788)
- **öprüş-** (çorba vb.) içmede yarışmak veya yardımlaşmak (DLT 788)
- **öpül-** (sulu yemek, çorba vb.) höpürdetilerek içilmek (DLT 788)
- **öpüm** bir yudum (DLT 788)
- **öpün-** (çorba vb. şeyleri) içer görünmek (DLT 788)
- **öpür-** (sulu yemek, çorba vb. şeyleri) içirmek (DLT 789)
- **öpürgen** başkasına (süt vb. şeyleri) çok içirmek âdeti olan (DLT 789)
- **öpürt-** (su vb.) içmeye yönlendirmek, içirmek (DLT 789)

Clauson, **"op-"** fiilinin yine yudumlamak manasına gelen **"öp-"** formuna işaret etmiş ve bu fiilden türeyen **öpül-, öpün-, öpür-, öprül-** ve **öprüş-** fiillerini sıralamıştır ve öpmek anlamını karşılayan **"öp-"** fiili ile yudumlamak manasına gelen **"op-"** fiili arasında anlamsal bir bağlantının bulunduğuna da dikkat çekmiştir (Clauson, 1972: 4). Erdal da Clauson gibi **"öp-"** tabanının sadece öpmek anlamına gelmediğini fiilin aynı zamanda yudumlamak ve emmek anlamlarını da karşıladığını belirtir (Erdal, 1991: I, 377).

öp-

DLT 788 **öp-** öpmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol meni öpdi "o beni öptü", tāşıg ısru.masa öpmiş kere.k "Taşı ısıramayan onu öpmelidir."* (DLT 85), *er kīzın öpü.se.di "adam kızını öpmek istedi"* (DLT 124)

EDPT 5a **öp-** öpmek

OTWF I 377 **öp-** sadece "öpmek" değil, aynı zamanda "havayı veya bir sıvıyı yudumlamak veya emmek"

Wilkens 539b **öp-** öpmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **öpmek** Sevgi ya da saygı duygusuyla dudaklarını bir yere değirip, hafif bir emme hareketi yapar gibi olmak (Zülfikar, 2018: 583)

- **öptür-** öpmesi için emir vermek, öptürmek (DLT 788)
- **öpüse- ~ öpse-** öpmek istemek (DLT 789)
- **öpüş** (iki kişi arasında olan) öpüş (DLT 789)
- **öpüş-** karşılıklı öpüşmek (DLT 789)

Clauson, "öp-" fiilinin ses yansımalı olup olmadığına ilişkin bir açıklama yapmamıştır (Clauson, 1972: 5); Erdal ise **"öp-"** tabanının sadece öpmek anlamına gelmediğini fiilin aynı zamanda yudumlamak ve emmek anlamlarını da karşıladığını belirtir (Erdal, 1991: I, 377).

so:r-

DLT 828 **sor-** emmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *emig sordı "memeyi emdi"* (DLT 251)

kenç sūt so.rdı "çocuk süt vb. şeyleri emdi." (DLT 462)

EDPT 843b **so:r-** emmek; emmek ya da dışarıya çıkarmak

OTWF II 482 **sor-** içine çekmek, emmek

Wilkens 621a **sor-** emmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:

- **sorgu** kan alma aleti (DLT 828)
- **sorgu** bardak çekerken (hacamat yaparken) kullanılan bardak (DLT 828)
- **sorıt-** emzirmek (DLT 828)

Clauson, yineleme yoluyla oluşan **"sor"** ses yansımalı sözcüğünün **"sor-"** fiiliyle ilişkili olduğunu belirtse de bu fiilin ses yansımalı olup olmadığına ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 843);

tam-

DLT 850 **tam-** damlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *su.w tamdı "su damladı"* (DLT 241)

EDPT 503a **tam- (d-)** damlamak

OTWF II 538 **tam-** damlamak

Wilkens 667a **tam-** damlamak, damla damla akmak, su tıp tıp damlamak, içine yavaş yavaş akmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **damla** Bir sıvıdan küçük ve yuvarlak hâlde düşen miktar. (Zülfikar, 2018: 650)

- **tamçur- ~ tamçır-** serpiştirmek, azar azar yağmak (DLT 850)
- **tamga** denizlere, göllere, vadilere vb. yerlere akan su kolu (DLT 850)
- **tamış-** (sular) damlamak (DLT 851)
- **tamıt-** damlamak (DLT 851)
- **tamtur-** damlatmak için emir vermek, damlattırmak (DLT 851)
- **tamgır- ~ tamgur-** damlamak üzere olmak (DLT 851)
- **tamuz-** damlatmak (DLT 851)
- **tamın-** kendi için kendi başına damlatmak (DLT 851)
- **tamındı suw** su damlası (DLT 851)
- **tamgalık** küçük ibrik (DLT 851)

ulı:-

DLT 920 **ulı-** ulumak

Tarihsel Metinlerdeki Tanıklar: *böri ulu.dı "kurt uludu", Yazı.da böri ulı.sa ewde ıt bagrı tartışu.r "Dağda kurt ulursa, evde köpeğin ciğeri sızlar"* (DLT 459)

EDPT 127a **ulı-** (bir kurdun) ulumak

OTWF Ø

Wilkens 791a **ulı-** (sesli) yakınmak, inlemek, feryat etmek, (köpek) ulumak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:

- **ulıgu** uluma (DLT 920)
- **ulış** birlikte uluma (DLT 921)
- **ūlıt-** ~ **ulıt-** ulutmak (DLT 921)
- **ulıtgan** devamlı havlayan (DLT 921)

Clauson, **"ulı-"** sözcüğünün ses yansımalı bir fiil olup olmadığına dair herhangi bir açıklamada bulunmamış; fiilin hayvanlar ve insanlar için de kullanıldığını ayrıca -a- / -u- sesletimlerinin de olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 127).

ür-

DLT 920 **ür-** havlamak, ürmek

ür- (ateş vb. şeyleri) üflemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol ōt ürdi "o ateş vb. şeyleri üfledi", ıt ürdi "köpek havladı"* (DLT 86)

EDPT 195b **ür-** (trompet, ateş vb.) üflemek

196a **ür-** (köpeğin) havlamak, ulumak

OTWF Ø

Wilkens 827a **ür-** (boru, trompet, müzik aleti olarak kullanılan salyangoz kabuğu) çalmak, üflemek, şişirmek, hava vermek, (bir ilaç) (örneğin, tıbbi amaçlı olarak burun deliğinin) içine hava üflemek, (rüzgâr) esmek

ür- havlamak, ulumak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson **“ür-”** fiilinin ses yansımalı bir sözcük olup olmadığına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

1.3. İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler

1.3.1. *+A-* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

çişe:-

DLT 625 **çişe-** çocuk işemek, pislemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *oglan çişe.di “çocuk işedi ve pisledi”* (DLT 463)

EDPT 431a **çişe:-**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çiş** (çocuk dilinde) Sidik (Zülfikar, 2018: 411)

Çocuğa çişini yaptırırken veya atı işetirken söylenen ünlem olan **“çiş”** yansıma sözcüğüne *+A-* eki eklenerek **“çişe-”** fiili türetilmiştir.

1.3.2. *+kI-* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

bırkıg *bırk- ya da ***bırkı-**

DLT 585 **bırkıg** at ve eşeğin çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *“at ve eşeğin çıkardığı ses. At bırkıgı denir”* (DLT 201)

EDPT 360b **bırkıg** (at vb.) horlama

OTWF II 466 **bırkır-** horlama

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

- **bırkır-** at vb. bırk diye ses çıkarmak (DLT 281)

Clauson, EDPT'de **"bırkıg"** sözcüğünün **"bırk-"** veya **"bırkı-"** kök biçiminden türemiş olabileceğini ifade etmiş ayrıca **"bırkıg"** sözcüğü ile **"bırkır-"** fiilinin akraba olabileceğini de eklemiştir (Clauson, 1972: 360-361). Erdal, **"bırkıg"** ve **"bırkır-"** sözcüklerinin birbiriyle ilişkili olduğunu ve + *(I/U)r* ekinin ettirgenlik eki düşünüldüğünde bu sözcüklerin muhtemel tabanının **"*bırk-"** veya **"*bırkı-"** olabileceğini işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 466-467). Erdal, sözcüğün *+kI-* eki ile türetilmiş yansımalı bir fiil olduğu görüşüne katılmaktadır (Erdal, 1991: II, 467-468).

tokı-/dokı-

DLT 888 **tokı-** (kapı vb. şeyleri) vurmak

tokı- Oğuzcada (birisini) dövmek

tokı- (madeni şeyleri) dövmek

tokı- dokumak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol kapug tokı.dı "o, kapıyı vurdu", ol kulın tokı.dı o, "kölesini dövdü"*[4]**,** *temürçi kılıç tokı.dı "demirci, kılıç, bıçak vb. şeyleri dövdü", er bö.z tokı.dı "adam bez vb. şeyleri dokudu"* (DLT 463)

EDPT 467a **tokı-** vurmak, dövmek, dokumak

OTWF 468 **tokı-** vurmak, dövmek

Wilkens 726a **tokı-** dövmek, vurmak, çakmak, kırmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:

- **tokıl- ~ tokul-** (bez vb.) dokunmak (DLT 888)
- **tokıl- ~ tokul-** (madeni şeyler) dövülmek (DLT 888)
- **tokımak** çamaşırcının tokmağı (DLT 888)
- **tokın-** isabet etmek, dokunmak (DLT 888)
- **tokın- ~ tokun-** Oğuzcada (birisi) dövülmek (DLT 889)
- **tokın- ~ tokun-** (madeni şeyler) dövülmek (DLT 889)
- **tokış ~ tokuş** savaş (DLT 889)

[4] Oğuzca. Türkler bunu ikilemeyle kulanarak *"dövdü"* anlamında *urdı tokı.dı* derler.

- **tokış- ~ tokuş-** savaşmak (DLT 889)
- **tokıt-** (bez vb.) dokutmak (DLT 889)
- **tokıt-** (boyun) vurdurmak (DLT 889)
- **tokıt-** (kapıyı) vurdurmak, çaldırmak (DLT 889)
- **tokıt-** (madeni şeyleri) dövdürmek (DLT 889)
- **tokuşgan** savaşı âdet hâline getiren; savaşçıyı ve savaşı körükleyen (DLT 890)

Clauson, **"tokı-"** fiilinin ses yansımalı bir sözcük olup olmadığı konusunda herhangi bir açıklama yapmamıştır (Clauson, 1972: 467), Erdal ise **"tokı-"** fiilinin bazı Türk dillerinde **"tokkı-"** biçiminde de geçtiğini sözcüğün *+kI-* eki ile türemiş bir yansılamalı fiil olabileceğini işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 468).

1.3.3. *+kIr-* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

Yansıma ses tabanlarına eklenerek onları fiile dönüştüren ve bu biçimdeki en işlek eklerden olan *kIr-* eki ile türeyen ses yansımalı sözcükler şu şekildedir:

asur-

DLT 560 **asur-** aksırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er asurdı "adam aksırdı"*(DLT 91)

EDPT 251a **asur-** hapşırmak

OTWF Ø

Wilkens 74b **asur-** aksırmak, hapşırmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **aksırmak** Aksırmak (Zülfikar, 2018: 294).

- **asruş-** aksırmakta yarışmak (DLT 559)
- **asurgan** çok aksıran (DLT 560)
- **asurtgu ot** aksırık otu (DLT 560)

Nişanyan, sözcüğün hapşırma sesi olan **as** yansımalı sesine eklenen +kIr- eki ile türeyen bir fiil olduğunu belirtmiştir (Nişanyan, 2018).

ba:kır-

DLT 571 **bakır-** bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tewe ba.kırdı "deve bağırdı"* (DLT 428)

EDPT 318a **ba:kır-** bağırmak, feryat etmek

OTWF II 466 **bakır-** bağırmak

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **bağırmak 1.** (insan, hayvan) Yüksek ve gür ses çıkarmak. **2.** Birine yüksek sesle çıkışmak (Zülfikar, 2018: 300).

Clauson, **"bakır-"** fiilinin Oğuzca bir kelime olduğunu işaretlemiştir (Clauson 1972: 318); Erdal, bar bar bağırmak fiilinden yola çıkarak /r/ sesinin düştüğünü ve sözcüğün **"ba"** ses yansımalı sözcüğünden *+klr-* biçimiyle türemiş bir yansımalı sözcük olduğunu belirtmiştir (Erdal 1991: II, 466).

kekir- (g-; ?-g-)

DLT 700 **kegir- ~ kigir-** geğirmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er kigirdi "adam vb. geğirdi"* (DLT 256)

EDPT 712b **kekir-** geğirmek

OTWF II 466 **käkir-** geğirmek

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Erdal, **"kekir-"** fiilini *+kIr-* eki ile türeyen yansılamalı bir fiil olarak kabul edilmiştir (Erdal, 1991: II, 466).

kıkır- *kakı

DLT 710 **kıkır-** yüksek sesle bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er kıkırdı* "*adam birini çağırırken (ona) en yüksek sesiyle bağırdı"* (DLT 255)

EDPT 612a **kıkır-** bağırmak

OTWF II 466 **kıkır-** bağırma

Wilkens 369b **kıkır-** bağırmak, çağırmak, seslenmek, haykırmak, anırmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **kıkırdamak 1.** "Kıkır kıkır" diye ses çıkararak gülmek. (Zülfikar, 2018: 538)

- **kık(ı)rmak** yüksek sesle çağırmak, bagırmak, haykırmak (DLT 710)
- **kıkrış-** bağırıp şamata etmek (DLT 710)

Clauson, **"kıkır-"** fiilinin daha eskicil olan **"kakı"** sözcüğü ile ilişkili olduğunu ve **"kırkır-"** fiilinin **"kıkı:"** tabanından türediğini belirtmiş ayrıca sözcüğün **"kakıla-"** fiili ile olan bağlantısına da dikkat çekmiştir (Clauson, 1972: 612) Erdal **"kıkır-"** fiilinin *+kIr-* eki ile türemiş yansımalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991 II: 466).

osur-

DLT 778 **osur-** osurmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er osurdı "adam osurdu"* (DLT 91)

EDPT 251b **osur-** osurmak, gaz çıkarmak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **osurmak** Yellenmek. (Zülfikar, 2018: 580)

- **osruk** osuruk (DLT 778)
- **osruş-** osurmakta yarışmak (DLT 778)
- **osurgan** devamlı osuran (DLT 779)

Clauson **"osur-"** fiilinin ses yansımalı olup olmadığı hakkında bir görüş belirtmemitir (Clauson,1972: 251). Nişanyan osġır- veya osur- "yellenmek" manalarına gelen sözcüğün **os** "tıslama" ses yansımasına eklenen +kIr- ekiyle türediğini işaretlemiştir (Nişanyan, 2018).

sıkır-

DLT 819 **sıkır-** (adam, kuş) ıslık çalmak; tiz ses çıkarmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kuş sıkırdı "kuş ıslık çaldı" , kişi sıkırdı "adam ıslık çaldı" (DLT 255)*

EDPT 815b **sıkır-** ıslık çalmak

OTWF II 467 **sıkır-** ıslık çalmak

Wilkens 607b **sıkır-** ıslık çalma

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"sıkır-"** fiilinin **"sıkkır-"** biçiminde de yer aldığını belirtmiş (Clauson, 1972: 815) Erdal, **"sıkır-"** sözcüğünü *+kIr-* eki ile türeyen yansılamalı bir fiil olarak ele almıştır (Erdal, 1991: II, 467).

1.3.4. *+ lA-* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

aŋı:la:- *aŋı:

DLT 553 **aŋıla-** anırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *eşyek aŋıladı "eşşek anırdı"* (DLT 136)

EDPT 186b **aŋı:la:-** anırmak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **anırmak** (eşek) Anırmak, bağırmak (Zülfikar 2018, 294).

Clauson, "**aŋı:la-"** fiilinin muhtemel kökünün ***aŋı** yansımalı ses tabanı olduğunu ifade etmiştir (Clauson, 1972: 186). Bugünkü anırmak fiilinin tarihi dönemlerdeki aŋılamak fiili ile ilişkili olduğu görünüyor.

bele:-

DLT 582 **bele-** ~ **bēle-** melemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *kōy bēle.di "koyun meledi"* (DLT 437)

EDPT 332b **bele:-** koyun melemesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **melemek** (koyun, keçi) Bağırmak (Zülfikar, 2018: 567).

Clauson, koyun sesinin yansıması olan **"be"** sözcüğüne eklenen *+lA-* eki ile **"bele-"** fiilinin ortaya çıktığını işaretlemiştir (Clauson, 1972: 332).

bozla:- (?bo:zla:-) *bo:z

DLT 597 **bozla-** (deve) bağırmak, böğürmek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: titir bozla.dı *"dişi deve bağırdı."* (DLT 471)

EDPT 392a **boz1a:- (?bo:zla:-)** böğürmek

OTWF 433 **bozla-** bir devenin böğürmesi

Wilkens 191a **bozla-** (deve) böğürmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

(deve) bağırmak, böğürmek anlamlarına gelen **bozla-** sözcüğü çatı eki alarak:

- **bozlat-** "deve vb. hayvanları, böğürtmek" (DLT 597)

Clauson, bozla- fiilinin kökeninin **"*boz"** olduğunu işaretlemiştir (Clauson, 1972: 392). Erdal, **"bozla-"** fiilinin *+lA-* ile türetilmiş yansımalı bir sözcük olduğunu belirtmiştir (Erdal, 1971: 433).

çagı:la:-/çogı:la:-

DLT 611 **çagıla-** gürültü edip bağırmak → çogıla-

çagıla- (su) çağlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er çogı.la.dı "adam gürültü edip bağırdı", su.w çagı.la.dı "su çağladı"* (DLT 480)

EDPT 408a **çagıla/çogıla**

OTWF II 434 **çagıla-** gevezelik etmek, homurdanmak

Wilkens 216a **čagıla-** (nehir, dere, çay) çağlamak, şırıldamak, şarıldamak

čogıla- bağırmak, seslenmek (Wilkens 236b)

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çağıl çağıl** Çağıldayarak akan suların sesini anlatır (Zülfikar, 2018: 369)

Clauson, **"çagı:la:-/çogı:la:-"** fiilinin **"çagı:/çogu:"** kökünden türemiş olabileceğini açıklamış ayrıca sözcüğün farklı bir sesletimi olan **"çagla-"** fiiline de yer vermiştir (Clauson, 1972: 408); Erdal da sözcüğün *+lA-* eki ile türetilmiş yansımalı fiil olduğunu açıklamıştır (Erdal, 1991: II, 434).

çarla:-

DLT 616 **çarla-** (çocuk) ağlamak; (fiil) bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ogla.n çarla.dı "çocuk ağladı" (DLT 472)

EDPT 429b **çarla-** seslenmek, bağırmak

OTWF Ø

Wilkens 223b **čarla-** hıçkırarak ağlamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

"çarla-" fiili çatı eklerini alarak "**çarlaş-"** ve "**çarlat-"** fiillerine dönüşmüştür:

- **çarlaş-** (çocuklar) ağlaşmak; (fiil) bağrışmak (DLT 616)
- **çarlat-** (çocuklar) ağlatmak; (fiil) bağırtmak (DLT 616)

çaŋı:la:-

DLT 614 **çaŋıla-** (köpek) hırlamak, (insan) gürültü edip bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ıt çaŋı.la.dı "köpek dövüldüğünde hırladı"*

telim çaŋı.la.dıŋ "çok gürültü ettin, çok bağırdın" (DLT 515)

EDPT 426a-b **çaŋı:la:-**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çengildemek 1.** (köpek) Can acısıyla havlamak, haykırmak. **2.** Hakaret etmek, bağırıp çağırmak. (Zülfikar 2018: 386)

Clauson, **"çaŋıla-"** fiilinin kökünün çaŋ olduğunu işaretlemiş ayrıca sözcüğün **"çeŋile-"** ve **"çeŋilde-"** sesletimleri olduğunu da belirtmiştir (Clauson 1972: 426).

çıfı:la:- (? çıvı:la:-)

DLT 624 **çıwıla-** meyve suyu vb. şeyleri kaynayıp fokurdamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *küp çıwı.la.dı "küp fokurdadı"* (DLT 481)

EDPT 397b **çıfıla-**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:Ø

Clauson, sözcüğün **"çıf (çıv)"** ses yansımalı tabanından türediğini işaret etse de **"çıfıla-"** fiilinin ses yansımalı sözcük olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 397). **"Çıvla-"** fiili muhtemelen **"çıv"** ses yansıma köküne + *lA* ekinin eklenmesi ile türemiştir.

ıgla:- *ıg

DLT 635 **ıgla-** ağlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ogla.n ıgla.dı "çocuk ağladı"* (DLT 127) *ogla.n ıglaştı "çocuklar ağladılar"* (DLT 111)

EDPT 85b **ıgla-** ağlamak

OTWF II 452 ***ıg** ağlamak

Wilkens 288a **ıgla-** ağlamak, inlemek, hıçkırarak ağlamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **ağlamak** Gözyaşı dökmek. (Zülfikar, 2018: 293)

Clauson, **"ıgla-"** fiil kökünün ***ıg** yansımalı ses tabanı olduğunu ifade etmiştir (Clauson, 1991: 75); Erdal da sözcüğün ***ıg** yansımalı ses tabanından *+lA-* eki ile türemiş yansımalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991 II: 452)

"ıgla-" fiili çatı eki alarak **"ıglaş-"** fiiline dönüşmüştür:

- **ıglaş-** ağlaşm*ak* (DLT 635)

ıhla:- *ıh

DLT 655 **ıhla-** hıçkırık tutmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *er ıhladı "adamı hıçkırık tuttu"* (DLT 396)

EDPT 85b **ıhla-** göğüsten yükselen ses

OTWF Ø

Wilkens 288a **ıkurmak** hıçkırık

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"ıhla-"** fiilinin **"*ıh"** kök biçiminden türediğini işaretlemiş ve **"ıh"** sözcüğünün farklı bir formu olan **"ık"** sözcüğünün de aynı anlamlara geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: 85). Sözcük ***ıh** ses yansıma tabanından *+lA-* eki ile türemiş yansımalı bir fiildir.

kakı:la:- *kakı

DLT 710 **kıkı** gürültü, bağrışma

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *orı kıkı "gürültü ve bağrışma"* (DLT 446)

EDPT 611a **kakı:la:-** kıkırdamak

OTWF Ø

Wilkens 320a **kakıla-** bağırmak, çağırmak, seslenmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **kıkırdamak** "Kıkır kıkır" diye ses çıkararak gülmek (Zülfikar, 2018: 538)

Clauson, **"kakı:la-"** fiilinin **"kakı"** tabanından türediğini ve yansılamalı ses olan **"kıkı"** kelimesi ile ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 611). Muhtemelen sözcük "**kakı"** ses yansıma tabanından *+lA-* eki ile türemiş yansımalı bir fiil olmalıdır.

opla-

DLT 926 **uw-** ufalamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol etme.k uwdı "o, ekmek vb. şeyleri ufaladı"* (DLT 86)

EDPT 11a **opla-** iç çekiş

OTWF II 608-609 **opla-**

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **opla** Sevinçten, korkudan veya oyun için bulunduğu yerden havaya fırlamak. (Zülfikar, 2018: 509)

Clauson **"opla-"** fiilini iç çekiş manasına gelen "op" köküne bağlamış ve sözcüğün Osm. sabırsızlık ifadesi olaran **uf/u:f** sözcüğüne göndermede bulunmuş ve nefes nesefe kalmayı ifade eden bir yansıma sözcük olarak açıklamıştır (Clauson 1972: 11). Ayrıca **uvul-** maddesine de göndermede bulunan Clauson, bu maddede sözcüğün **uv-** (ezilmek, küçük parçalara ayrılmak) kökünden **uval-/uwal-/ufal-** biçiminde varlığını devam ettirdiğini işaretlemiştir (Clauson 1972: 10). Tekin, **"opla-"** fiilini "hızla kendini tutamayarak" olarak açıklamış ve kelimenin izahını ***op**

yansıma köküne –la- ekinin eklenmesiyle türetildiğini ve Türkçe karşılığının **"hopla-"** fiili olduğunu ifade etmiştir (Tekin: 1988: 91).

siŋi:le:- *siŋi

DLT 820 **sıŋıla-** (köpek vb.) soğuktan hırıldamak

sıŋıla- (kulak) çınlamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ıt sıŋı.la.dı "köpek, soğuk vb. şeyden hırladı", kula.kım sıŋı.ladı "kulağım çınladı"* (DLT 515)

EDPT 840a **siŋi:le-** (hayvanların) sızlanmak, inlemek

OTWF II 445 **siŋilä-** vızıldamak, sızlanmak ya da benzer bir ses çıkarma

Wilkens 615b **siŋilä-** yakınmak, sızlanmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **sinilemek** (canı yanan köpek) inler gibi ses çıkarmak. (Zülfikar 2018: 612)

Clauson, **"siŋile-"** fiilini daha eskicil olduğunu düşündüğü **"siŋi"** tabanından türediğini ayrıca fiilin **"siŋ"** ses yansımalı sözcüğü ile de bağlantılı olduğunu belirtmiştir (Clauson 1972: 840). Erdal ise **"siŋile-"** fiilinin **"siŋ"** tabanından türediğini işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 445).

tıkıla-

DLT 876 **tıkıla-** sessiz bir şey, sert bir şeyin üstüne düşüp ses çıkarmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tıkı.la.dı nēŋ "sessiz bir şey, şert bir şeyin üstüne düşüp ses çıkardı"*

EDPT Ø

OTWF II 448 **tigilä** belirli bir ses çıkarmak, belki de bir vızıltı

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **tıkılamak** Yavaş yavaş vurmak. (Zülfikar, 2018: 646)

“tigilä-” ve **“tigrä-”** fiillerinin akraba olduğu belirten Erdal, *+lA-* ve *°rA-* eklerini alarak türemiş yansımalı fiiller olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 448, 470, 471).

tıŋı:la- *tıŋı

DLT 878 **tıŋıla-** (nesne düşerken) ses çıkarmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *nēŋ tıŋı.la.dı “ağır nesne ses çıkardı. “Havan”ın yere düşerken çıkardığı ses gibi.”* (DLT 515)

EDPT 523a **tıŋı:la-**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **tını** Bir cismin titreşiminden çıkan ses, başka nitelikteki bir cisimden aynı yükseklikte olarak çıkan sesten ayırt ettiren özellik. (Zülfikar, 2018: 648)

- **tıŋla-** dinlemek, (söze) kulak asmak (DLT 878)
- **tıŋlaş-** dinlemede yarışmak (DLT 878)
- **tıŋlat-** (söz) işittirmek ve dinlemeyi sağlamak, dinletmek (DLT 878)

Clauson, **“tıŋıla-”** fiilinin **“*tıŋı”** tabanından türemiş bir fiil olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 523). Sözcük tıŋ+ (I) + *lA* şeklinde türemiş olmalıdır.

toŋla- *toŋ

DLT 853 **taŋ tuŋ** sert bir şey üzerine düşen ağır nesnenin çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *taŋ tuŋ etti “ağır bir nesne sert bir şey üzerine düşerken tan tun diye ses çıkarmak”* (DLT 583)

EDPT 522a **toŋla-** dövmek

OTWF 448 **tWŋla-** dövmek

Wilkens 732a **toŋla-** dövmek, vurmak, kamçılamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, Çinceden alıntılanmış bir sözcük olma ihtimalinin yüksek olduğunu belittiği **"toŋla-"** fiilinin daha eskicil olan **"toŋ (taŋ)"** ses yansıma tabanından türemiş oleceğini işaretlemiştr (Clauson, 1972: 522). Erdal, **"toŋla-"** fiilinin **"tokı-"** fiil ile birlikte kullanıldığını işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 448). **"ton"** ses yansıması *+lA-* ekini alarak **"toŋla-"** fiiline dönüşmüştür.

1.3.5. + °*rA* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

aŋra:-/ıŋra:- *aŋır/ıŋır

DLT 656 **ıŋran-** inlemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *inge.n ıŋrandı "dişi deve vb. inledi"* (DLT 128)

EDPT 189b **aŋra:-/ıŋra:-** sızlanmak, bağırmak, feryat

OTWF II 469 **ıŋra-** inlemek

Wilkens 289b **ıŋra-** inlemek, yakınmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **inlemek** 1. yavaşça acı çektiğini belirten bir ses çıkarmak. 2. Uğultulu ses çıkarmak. (Zülfikar 2018: 524)

aŋra:-/ıŋra sözcüğü çatı eklerini alarak **ıŋraş-** ve **ıŋrat-** sözcüklerine dönüşmüştür:

- **ıŋraş-** gürüldemek, inleşmek (DLT 656)
- **ıŋrat-** zırıldatmak, inletmek (DLT 656)

Clauson, aŋra- fiilinin ***aŋır/ıŋır** yansımalı ses tabanından türediğini (Clauson, 1972: 189b); Erdal ise sözcüğün *+°rA* eki ile türemiş yansımalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 469).

çalra-

DLT 614 **çalra- ~ çılra-** tıkırdamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ok, sadakta tıkırdadı*. (DLT 467)

EDPT 419a **çaldra** çalra- → çaldra-

OTWF I 471 **çalra-** çakıl veya bir zincirin yere düştüğünde çıkardığı ses çalra- → çaldra-

Wilkens 219b **čalran-** takırdamak, şakırdamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çaldır çaldır *etmek*** 1. (madenî büyük parçalar) Birbirine değerek ses çıkarmak. (Silifke –İç; Gazipaşa- Anıt) (Zülfikar, 2018: 376).

"çalra-" fiili çatı alarak **"çalrat-"** fiiline dönüşmüştür:

- **çalrat-** "tıkırdatmak" (DLT 623)

Clauson, ses yansımalı bir sözcük olan **"çaldır"** sözcüğünün farklı sesletimleri olan **"çalra:-"** ve **"çaldra:-"** fiillerini de farklı maddelerde açıklamıştır (Clauson, 1972: 419-421). Erdal, **"çalra-"** ve **"çaldra-"** fiillerinin °*rA* eki ile türemiş yansımalı fiiller olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 471).

çıkra:-

DLT 622 **çıkra-** (kapı, diş vb.) gıcırdamak; (insan birisine) bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tīş çıkra.dı "diş gıcırdadı", kapug çıkra.dı "kapı gıcırdadı"* (DLT 467)

EDPT 410b **çıkra-** gıcırdamak, sinirlendirmek

OTWF II 470 **çıkra-** gıcırdamak, sinirlendirmek

Wilkens 227b **čıkıramak** bağırma, seslenme

čıkra- gıcırdamak; çatırdamak, bağırmak; bağırmak, seslenmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **gıcırdamak** Gıcır gıcır ses çıkarmak. (Zülfikar, 2018: 471)

"çıkra-" fiili çatı eklerini alarak "**çıkraş-**" ve "**çıkrat-**" sözcüklerine dönüşmüştür:

- **çıkraş-** (dişler veya herhangi bir şey) çok gıcırdamak (DLT 622)
- **çıkrat-** gıcırdatmak (DLT 622)

Erdal, **"çıkra-"** fiilinin + °*rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olduğunu belirtmiştir (Erdal, 1991: II, 470).

çıŋra:-

DLT 623 **çıŋra-** (zil çıngırak vb) çalmak, şıngırdamak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol koŋra.gu çıŋradı "o, zilleri çaldı ve gemi tıkırdattı"* (DLT 514)

EDPT 426b **çıŋra-** şıngırdamak, şıngırtı

OTWF II 469 **çıŋra-** şıngırdamak

Wilkens 230b **čıŋırčak** zil, çıngırak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çınlamak** 1. "Çın" diye ötmek. 2. Yankı vermek. (Zülfikar, 2018: 396)

- **çıŋrak** gür ve pürüzsüz (ses) (DLT 623)
- **çıŋrat-** (zil, çıngırak vb. şeyleri) çaldırmak, şıngırdatmak (DLT 623)

Clauson, **"çıŋra-"** fiilinin **"çıŋır"** sözcüğü ile akraba olduğunu (Clauson, 1972: 426); Erdal, kelimenin + *°rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: 469). Ayrıca sözcük */t/* ettirgenlik eki alarak **"çıŋrat-"** sözcüğüne dönüşmüştür (DLT 623, EDPT 426, OTWF II 469).

kökre:- (g-)

DLT 735 **kökre-** (aslan, buğra vb., insan) kükremek

kökre- (gök) gürlemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *arsla.n kökre.di "aslan kükredi."*

bugra kökre.di "buğra kükredi"

bulıt kökre.di "gök gürledi."

tegirmende togmış sıçga.n kōk kökregiŋe korkma.s "Değirmende doğan sçan gök gürlemesinden korkmaz." (DLT 468)

EDPT 713a **kökre-** gök gürültüsü

OTWF II 470 **kükrä-** kükremek, böğürmek, gök gürültüsü

Wilkens 438a **kükrä-** gök gürlemek; kükremek, bağırmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

- **kökreg** gürleme, gök gürlemesi (DLT 735)
- **kökreş-** (bulutlar) gürlemek (DLT 735)
- **kökreş-** (deve) böğürmek; (erler) deve gibi böğürmek (DLT 735)

Clauson **"kökre-"** fiilinin **"kö:k"** sözcüğünden türediğini ve temel anlamının gök gürültüsü olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 713). Erdal, **"kökre-"** fiilinin °*rA* eki ile türemiş yansımalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 470).

küldre:-

DLT 755 **küldre-** (taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliği haber vermek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tāş kuḍu.g içre küldre.di "taş kuyuda ses çkarıp kuyunun derinliğini haber verdi."*

EDPT 717a **küldre:-**

OTWF II 471 **kẅlrä-** kuyudaki taşın sesi

kẅldürä-

Wilkens 439a **kültirä-** çağlamak, uğuldamak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **küldürdü** Patırtı, gürültü. (Zülfikar, 2018: 553)

- **külre-** (taş, kuyuya düşerken) ses çıkarmak. (DLT 755)

Clauson **"küldre-"** fiili ile birlikte **"külf"** ve **"külre-"** ilişkili olduğunu (Clauson, 1972: 717); Erdal, sözcüğü +°*rA* eki ile türemiş yansılamalı fiil olarak ele almış ve türeme sırasında **"küldre-"** ve **"küldüre-"** fiillerinde bulunan */-l/* ve */-r/* sesleri arasında */-d-/* ünsüzünün türediğini belirtmiştir (Erdal, 1991: II, 471).

maŋra:- (b-)

DLT 762 **maŋra-** bağırmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *uḍ müŋre.di "öküz böğürdü"* (DLT 514);

EDPT 770 **maŋra-** bağırmak

OTWF II 469 **maŋra-** bağırmak

Wilkens 468b **maŋra-** bağırmak, böğürmek, çığlık atmak, (kuşlar için) ötmek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **baŋlamak** Ötmek (Zülfikar, 2018: 303)

- **maŋraş-** gürlemek (DLT 762)
- **maŋrat-** ses çıkarttırmak, bağırtmak (DLT 762)

Clauson **"maŋra-"** fiilinin ses yansıması olup olmadığı hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 770); Erdal **"maŋra-"** fiilinin +°*rA* eki ile türeyen yansımalı bir fiil olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 469).

müŋre:- (b-)

DLT 766 **müŋre-** (öküz vb.) böğürme

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar:

EDPT 770b **müŋre-** böğürmek, melemek

OTWF II 469 **müŋrä-** böğürmek

Wilkens 483a **müŋrä-** melemek, böğürmek, kükremek

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **mürlemek** (sığır) Bağırmak, böğürmek. (Zülfikar, 2018: 577)

"müŋre-" fiili çatı eklerini alarak **"münreş-"** ve **"müŋret-"** fiillerine dönüşmüştür:

- **müŋreş-** (sığırlar vb.) böğürmek; (su, sel vb.) şarıl şarıl ses çıkarmak (DLT 766)
- **müŋret-** (öküz vb. ni) böğürtmek (DLT 766)
- **müŋret-** (tencereyi) fokur fokur kaynatmak (DLT 766)
- **müŋret-** (adamı) ulutmak, öküz gibi böğürtmek (DLT 767)

Clauson **"müŋre-"** fiilinin ses yansıması olup olmadığına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 770); Erdal ise **"müŋre-"** fiilini +°*rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olarak belirtmiştir (Erdal, 1991: II, 469).

okra-

DLT 773 **okra-** hafifçe kişnemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *at okra.dı "at yem yerken okradı (hafifçe kişnedi)"*

EDPT 92a **okra-** (bir atın) özellikle yiyecek isterken "sızlanması"

OTWF II 470 **okra-** sızlanmak

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **okra-** Yem isterken ya da yem yerken homurdanmak. (Zülfikar, 2018: 580)

"okra-" fiili çatı eki alarak **"okraş-"** fiiline dönüşmüştür:

- **okraş-** birlikte hafifçe kişnemek (DLT 773)

Clauson **"okra-"** fiilinin ses yansıması olup olmadığına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 92); Erdal ise **"okra-"** fiilini *+°rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olarak işaretlemiştir (Erdal, 1991: II, 470).

tigre:-

DLT 880 **tikre-** (atın toynak ve ayağı) ses çıkarmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *at aḍa.kı tikre.di "atın toynak ve ayağı ses çıkardı"* (DLT 467)

EDPT 486a **tigre-** takırdama sesi

OTWF II 470 **tigrä-** tınlamak

471 **tikrä-** tınlamak

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

"tigre-" fiili çatı eklerini alarak **"tikreş-"** ve **"tikret-"** fiilllerine dönüşmüştür:

- **tikreş-** (atın toynakları) ses çıkarmak (DLT 880)

- **tikret-** (at vb.) takırtıyla yürütmek (DLT 880)

Clauson'un **"tigir"** tabanından türediğini belirttiği **"tigre-"** fiilini (Clauson, 1972: 486) Erdal, **"tigre-"** ve **"tikile-"** fiillerinin akraba olduğunu ayrıca sözcüğün *+°rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olduğunu da belirtmiştir (Erdal, 1991: II, 470-471).

toldra:- *toldır

DLT 890 **toldra-** (insanlar) dağılmak

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *boy toldra.dı "insanlar her tarafa dağıldı"* (DLT 532)

EDPT 495a **toldra:-**

OTWF II 471 **twldra-**

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"toldır"** tabanından türediğini belirttiği **"toldra:-"** fiilini ses yansılamalı bir sözcük olarak işaretlemiştir (Clauson, 1972: 495). Erdal ise sözcüğün *+°rA* eki ile türemiş yansılamalı bir fiil olduğunu belirtmiştir (Erdal, 1991: II, 471). Buna ek olarak Erdal, çalışmasında son seste /-l/ bulunan yansılamalı tabanlara *+°rA* ekinin eklenmesiyle /-l/ ve /r-/ sesleri arasında bir /-d-/ sesinin türediğini açıklar ve bununla ilgili varyantları da şu şekilde sıralar: *"çaldra- ", "kaldra-", "kwldürä-", "twldura-"* (Erdal, 1991: II, 471). Tüm bu veriler ışığında sözcüğün **tol + (d) + XrA* biçiminde türemiş olabileceğini söylemek mümkündür.

1.4. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Oluşmuş Yansımalı Sözcükler

1.4.1. +*Ak* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

siŋek

DLT 824 **siŋek** yerleşik olanların dilinde sivrisinek, göçebelerde ise karasinek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar:

sende kopar çaḍanla.r

kuḍgu siŋek yılanla.r

dük miŋ kayu tümenle.r

kuḍruk tügüp yügrüşü.r

Yaz ile kışın münazarasını niteliyor; kış yaza diyor ki; "*Akrepler, karasinekler, sivrisinekler, halka eza veren kurtçuklar, yılanlar sendedir. Kuyruklarını kıvırarak insanlara saldırırlar."* (DLT 496)

EDPT 838b **siŋek** Çeşitli türlerde "vızıldayan bir böcek"

OTWF I 42 **siŋek** sinek veya uçan küçük böcek

Wilkens 615b **siŋäk** sinek, böcek

HasEr 368b **sinek** Bir takım uçucu böceklere verilen ad

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"siŋek"** sözcüğünün **"siŋ"** ses yansımalı sözcüğü ile ilişkili olduğunu (Clauson, 1972: 832); Erdal da **"siŋ"** ses yansımasına *+Ak* ekinin eklenmesiyle "sinek veya uçan küçük böcek" manalarına gelen **"siŋek"** sözcüğünün türediğini işaretlemiştir (Erdal, 1991: I, 42).

1.4.2. +°*gOk* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

muguzga:k

DLT 765 **muguzgak** Argu lehçesinde, bal arısına benzer sinek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *bal arısına benzer sinek, Argu lehçesinde (DLT 221)*

EDPT 766a **muguzga:k** vızıldamak

OTWF I 84 **muguzgak** arı benzeri bir sinek

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"muguzgak"** sözcüğünün kökeninin *vızıltı* manasına gelen ses yansımalı **"*muguz"** sözcüğü olduğunu işaretlemiştir (Clauson, 1972: 766). Erdal, sözcüğün tarihsel gelişimini ***muŋuzgak > muguzgak** olarak işaretlemiş ve sözcüğün

tahlilini *muŋuz + ga + k* olarak yapmış fakat sözcüğün yansımalı ses olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Erdal, 1991: I, 84).

üpgük

DLT 933 **üpgük** çiğil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *Çiğil lehçesinde hüdhüd* (DLT 54)

EDPT 9a **üpgük**

OTWF I 159 **üpgök** ibibik

Wilkens 826b **üpgük** ibibik

HasEr 187a **ibibik** çavuş kuşu

Türkiye Türkçesi: **übübük** İbibik kuşu. (Zülfikar, 2018: 666)

- **üpüp** çiğil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu (DLT 933)

EDPT'de ses yansımalı olarak geçen üpgük sözcüğünü (Clauson, 1972: 9) Erdal, üpgük sözcüğünün **"üp"** ses yansımalı sözcüğüne *°gOk* eki ile türemiş sözcük olduğunu işaretlemiştir (Erdal, 1972: I, 159).

1.5. İki Ekin Üst Üste Gelmesiyle Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler

1.5.1. *+(I/U)ş +A* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

suvşa- *suvış

DLT 838 **suwşa-** (kulağa) gizli söz söylemek

suwşa- (hastaya) okuyup üflemek

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol kula.kka suwşa.dı "o, kulağa gizli bir söz söyledi.", sökelke suwşa.dı "hastaya okuyup üfledi."* (DLT 469)

EDPT 793b **suvşa-** fısıldamak

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, "**suvşa-"** fiil tabanının **"suvış"** ses yansımasına *-a* ünlüsünün eklenmesiyle oluştuğunu ayrıca **"sıbır/şıbır"** sözcüklerinin de bu manaya gelen yaygın kullanımlar olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 793).

1.5.2. *+gIr +lAk* Eki İle Türeyen Ses Yansımalı Sözcükler

bagırlak

DLT 569 **bağırlak** bağırtlak (Querquedula)

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ***bağırlak*** ***"****bağırtlak" (Querquedula)* (DLT 220)

EDPT 319a **bagırlak** kum tavuğu/bağırtlak

OTWF I 89 **bagırlak** kum tavuğu/bağırtlak

Wilkens Ø

HasEr 33 **bağırtlak** yabani ördeğe benzer bir kuş türü

Türkiye Türkçesi: **bağırtlak** 1. Yabanî ördek, kılkuyruk kuşu. 2. mec. Asabî, titiz, sert.

Clauson, bağırlak sözcüğünün **"bagırla:-"** kök biçimden türemiş olabileceğini ancak aralarındaki anlamsal bağlantının belirgin olmadığını ifade etmiştir (Clauson, 1972: 319). Erdal, yansımalı ses olup olmadığı konusunda bir bilgi vermemiş kuş isimlerini işaretleyen bir ek olarak ele aldığı *+lAk* ekinde, DLT'de bağırlak olarak geçen sözcüğü buraya eklemiştir (Erdal, 1991: I, 89).

1.6. İkileme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler

ça:g/çak

DLT 612 **çak çuk** odun, kemik, ceviz vb. şeylerin kırılma sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: "*çak çuk etti"* (DLT 144)

EDPT 403b **çak çok** bir şeyin kırılma sesi

OTWF Ø

Wilkens 218a **čak-** vurmak, çarpmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çak çuk** Şapırtı, sakız çiğnerken çıkan ses (Zülfikar, 2018: 326).

EDPT'de **ça:g/çak** kelimesi yansımalı olarak kabul edilmiş ayrıca **çap, çat, çı:k** kelimelerinin de yansıma ses özelliği taşıdıkları belirtilmiştir (Clauson, 1972: 403).

çagı:/çogı:

DLT 611 **çag çog** gürültü patırtı

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ça.g co.g koptı "gürültü patırtı koptu."* (DLT 400)

EDPT 406b **çagı/çogı**

OTWF Ø

Wilkens 236b **čogı** gürültü, patırtı, şamata, gümbürtü

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **cak çuk** Şapırtı, sakız çiğnerken çıkan ses (Zülfikar, 2018: 326)

- **çag çog kop-** gürültü patırdı kopmak (DLT 611)
- **çagıla-** gürültü edip bağırmak (DLT 611)
- **çagıla-** (su) çağlamak (DLT 611)

çalk

DLT 613 **çalk çulk** iterek vurma sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çalk çulk badar kıldı "iterek ona vurdu."* (DLT 151)

EDPT 419b **çalk**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

çar

DLT 616 **çar çur** çar çur

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çar çur yīdi "bulduğu her şeyi yedi, hiçbir şey bırakmadı."* (DLT 141)

EDPT 427a **çar** çınlama

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: çarçur Gereksiz yere harcama (Zülfikar, 2018: 381)

çıgıl

DLT 621 **çıgıl tıgıl** tıkır tıkır (sadaktaki ok vb. şeylerin çıkardığı ses)

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ok kīş içre çıgıl tıgıl kıldı "ok, sadak vb. şeylerin içinde ses çıkardı*." (DLT 170)

EDPT 407a **çıgıl** bir tıkırtı sesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çığıl çığıl** Suyun akarken çıkardığı ses, yavaş yavaş tatlı ve ince su sesini anlatır (Zülfikar, 2018: 388).

Clauson, **"çıgıl"** yansıma sesinin **"ça:g"** sözcüğü ile ilişkili olduğunu belirtmiş ve sözcüğün farklı sesletimleri olan **"cagıl/çagıl/çakıl/cığıl"** sözcüklerini de işaretlemiştir (Clauson, 1972: 407).

daŋ

DLT 631 **daŋ duŋ** nesnelerin çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *daŋ duŋ etti nēŋ "nesne ses çıkardı"* (DLT 492)

EDPT 510b **daŋ**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **dan dun** Karşılıklı atılan silah seslerini anlatır. (Zülfikar, 2018: 421)

ka:g ko:g/ka:k ko:k

DLT 677 **kag kug** kazın çıkardığı ses

678 **kak kuk** kazın çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: kāz ka.g ku.g etti *"kaz bu sesleri çıkararak bağırdı" (DLT 400),* kāz ka.k ku.k etti *"kaz böyle bağırdı"* (DLT 401)

EDPT 608b **ka:g ko:g/ka:k ko:k**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

kar

DLT 688 **kar kur** karın guruldarken çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: kar kur etti karın *"karın guruldadı"* (DLT 141)

EDPT 641a **kar**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

- **kar kur et-** karın guruldamak (DLT 688)

karç

DLT 686 **karç kurç** şenhıyar yerken çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: er tarmaznı karç kurç yīdi *"adam şenhıyarı karç kurç diye ses çıkararak yedi"* (DLT 148)

EDPT 647a **karç**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

kart

DLT 689 **kart kurt** parmakların çıtlama sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: elig kart kurt etti *"parmakları çıtladı"* (DLT 148)

EDPT 647b **kart**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **katır kutur 1**. Sert, kaba ses çıkararak. **2.** Kaba ses çıkaran (Zülfikar, 2018: 532)

- **kart kurt et-** *"parmaklar çıtlamak"* (DLT 689)

Clauson **"kart kurt"** ses yansımasının **"karç kurç"** yansıma sesi ile ilişkili olduğunu işaretlemiştir (Clauson, 1972: 647)

sart sırt

DLT 807 **sart surt** ayağın geniş ayakkabıda çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: anıŋ aḍa.kı sart surt kıldı *"onun ayağı ses çıkardı."* (DLT 148)

EDPT 846a **sart sırt**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

şar şar

DLT 845 **şar şur** yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses, sıvıların gürültülü sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses. Ses çıkaran her sıvı için de aynıdır.[5]

EDPT 868b **şar şar** akan suyun sesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **şarıl şarıl** Suyun bol bol ve sesli akmasını anlatır. (Zülfikar, 2018: 623)

Clauson **"şar"** ses yansımalı sözcüğünün tam olarak net olmamakla birlikte ikincil formunun **"çar"** ses yansıması olabileceğini belirtmiştir (Clauson, 1972: 868).

taŋ

DLT 853 **taŋ tuŋ** sert bir şey üzerine düşen ağır nesnenin çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: taŋ tuŋ etti *"ağır bir nesne sert bir şey üzerine düşerken tan tun diye ses çıkarmak"* (DLT 583)

EDPT 511a **taŋ**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

[5] ş, ç'den sönmüştür. Çar çur yidi denir; "bulduğu her şeyi yedi, hiçbir şey bırakmadı" demektir. (DLT 141)

Türkiye Türkçesi: **tangır tungur** Bir şey yuvarlanırken çıkan sesin kaba ve çınlayıcı olduğunu anlatır. (Zülfikar, 2018: 637)

- **taŋ tuŋ et-** ağır bir nesne sert bir şey üzerine düşerken tan tun diye ses çıkarmak (DLT 583)

Clauson, **"taŋ"** sözcüğünü ses yansıması olarak ele almış ve sözcüğün diğer bir sesletimi olan **"daŋ"** ses yansımalı sözcüğüne de dikkat çekmiştir (Clauson, 1972: 511)

1.7. Yineleme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler

aç

DLT 632 **eç eç** atlara kızarken söylenen bir ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *eç eç "atlara kızarken söylenen bir kelime"* (DLT 317)

EDPT 17a **aç** (Arapçada) birini çağırmak için kullanılan yā' kelimesine eş değer bir kelimedir

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"aç"** sözcüğünün yansımalı ses olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 17)

badar (padar?)

DLT 569 **badar badar** hafifçe koşma sesi, pıtır pıtır

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: badar badar yügürdi *"koştu ve koşmanın sesi hafifçe duyuldu"* (DLT 155)

EDPT 307a **badar** ayak sesleri vb. için ses yansıması

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **patır patır** Ayak sesi çıkararak (Zülfikar, 2018: 589).

- **badar kılmak** iterek vurmak (DLT 569)

balu

DLT 572 **balu balu** kadının, beşikte çocuğunu uyutmak için kullandığı bir ünlem, ninni

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: balu balu *"kadının, beşikte çocuğunu uyutmak için kullandığı bir ünlem"* (DLT 447)

EDPT 332b **balu** kadının, beşikte çocuğunu uyutmak için kullandığı bir ünlem

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

buç buç

DLT 598 **buç buç** bülbüle benzeyen semürgük kuşunun ötüş sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: buç buç öter semürgük / bogzı üçü.n meŋlenü.r *"Nağmeleriyle öten kuş acıkınca boğazı için tane toplar"* (DLT 321)

EDPT 292b **buç buç** kuş cıvıltısı

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

buldur

DLT 601 **buldur buldur** kuyuya düşen taşın çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: tāş kuḍugka tüşti buldur buldur itti *"taş kuyuya düştü onun düşme sesi bu anlatımdaki gibi (metinde geçtiği gibi) çıktı"* (DLT 199)

EDPT 334b **buldur** ışıltılı ya da hızlıca, gürültüyle

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **güldür güldür** Çok gürültü ederek, yüksek ses çıkararak, hızla (Zülfikar, 2018: 487)

çaldır

DLT 613 **çaldır çaldır** tıkır tıkır (sadaktaki okların çıkardığı ses); rüzgârda kuru otların çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ok kīşte çaldır çaldır itti "sadakta oklar tıkırdadı."(DLT 199)*

EDPT 419a **çaldır**

OTWF II 471 **çaldra-** çakıl veya bir zincirin yere düştüğünde çıkardığı ses

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çaldır çaldır *etmek*** 1. (madenî büyük fparçalar) Birbirine değerek ses çıkarmak. (Silifke –İç; Gazipaşa- Anıt) (Zülfikar, 2018: 376).

- **çaldra-** şıkırdamak (taş, zincir vb. ses çıkarmak) (DLT 613)

Clauson, ses yansımalı bir sözcük olan "çaldır" sözcüğünün farklı sesletimleri olan **"çalra:-"** ve **"çaldra:-"** fiillerini de farklı maddelerde açıklamıştır (Clauson, 1972: 419-421). Erdal +°rA ekiyle türediği düşünülen **"çaldra-"** ve **"çalra-"** fiillerinin yansıma olduğunu ayrıca son seste /-l/ bulunan yansılamalı tabanlara +°rA eki geldiğinde /-l/ ve /r-/ sesleri arasında bir /-d-/ sesinin türediğini ifade eder (Erdal, 1991: II, 471).

çap

DLT 615 **çap çap** kamçı vurulurken çıkan ses

çap çap dudak şapırtısı, şapur şupur

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol erük çap çap yi.di "o, eriği şapur şupur yedi"* (DLT 139)

EDPT 393a **çap**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çap çap 1.** Yeni yürüyen çocukların yürüyüşünü anlatır. **2.** Ağız şapırdatarak yemek yemeği anlatır. **3.** Kamçı vururken çıkan ses ve dudağın şapırtısını anlatır. (Zülfikar, 2018: 380)

çars

DLT 616 **çars çars** deriye vurma ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol anı çars çars urdı "o, onun derisine ses çıkararak vurdu"* (DLT 151)

EDPT 430b **çars**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

çat

DLT 617 **çat çat** vurma sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çat çat urdı "ses çıkararak vurdu"* (DLT 140)

EDPT 401b **çat** darbe sesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çat** Gevrek bir şeyin kırılırken çıkardığı ses (Zülfikar, 2018: 383)

Clauson, çat kelimesini yansımalı olarak kabul edilmiş ve ayrıca **çat, çet, çıt, çit** sesletimlerinin de yansıma ses özelliği taşıdığını belirtilmiştir (Clauson, 1972: 401).

çıŋıl

DLT 623 **çıŋıl çıŋıl** dizgin vb. şeylerin çıkardığı ses, tıngır tıngır

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *yügü.n çıŋıl çıŋıl etti "gem ses çıkardı"* (DLT 496)

EDPT 426a **çıŋıl**

OTWF Ø

Wilkens 230b **čıŋırčak** zil, çıngırak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:

Clauson, **"çıŋıl"** yansıma sesi ile **"çıŋ"** sözcüğünün birbirleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 426).

çik

DLT 625 **çik çik** keçi çağırmak ve sürmek için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: **çik çik** *keçi çağırmak ve sürmek için kullanılır* (DLT 145)

EDPT 413b **çik**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çiçi 1.** Keçi çağırma ünlemi. **2.** Tavukları çağırma ünlemi. (Zülfikar, 2018: 404-5)

Clauson, **"çik"** sözcüğünün yarı yansımalı bir ses olduğunu işaretlemiştir (Clauson, 1972: 413)

çiş

DLT 625 **çiş çiş** çocuğa çiş yaptırırken veya atı işetirken söylenen ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: çiş çiş *"kadının çocuğa vb. çiş yaptırırken söylediği kelime. süvari koşturduktan sonra atını işettiği zaman da aynıdır."*(DLT 144)

EDPT 430b **çiş** işeme, dışkılama

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çiş** (çocuk dilinde) Sidik. (Zülfikar, 2018: 410)

- **çişe-** çocuk işemek, pislemek (DLT 625)
- **çişet-** işetmek ve sıçratmak (DLT 625)

Clauson, **"çiş"** sözcüğünü yarı yansımalı ses olarak işaretlemiştir (Clauson, 1972: 430).

çök çök

DLT 628 **çök çök** deveyi çöktürmek için kullanılan söz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: çök çök *"deveyi çöktürmek için kullanılan kelime* (DLT 145)

EDPT 413b **çök**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

çuh çuh

DLT 629 **çuh çuh** atı sürmek ve azarlamak için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *çuh çuh "atı sürmek ve azarlamak için kullanılan ünlem"* (DLT 395)

EDPT Ø

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

çur

DLT 629 **çur çur** sağma sırasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *tewe emgi çur çur denir. Sağılan sütün kaba akarken çıkardığı ses. (DLT 212)*

EDPT 428a **çur** memeden kovaya düşen sütün sesinin yansıması

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **çurlamak** Avaz avaz bağırmak (Zülfikar, 2018: 416)

dede

DLT 631 **dede** baba

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *dede "baba"* (DLT 443)

EDPT 451b **dede** baba

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, Oğuz-Kıpçak grubuna ait olduğunu açıkladığı **"dede"** sözcüğünü yarı yansımalı ses olarak ele almış ve sözcüğün orijinal biçimin baba olduğunu ingilizcedeki daddy kelimesi ile eş değer olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 415)

heç heç

DLT 653 **heç heç** at başını alıp gittiği zaman ona çıkışmak için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: heç heç[6] *atlara kızarken söylenen bir kelime* (DLT 317)

EDPT Ø

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

hoç

DLT 653 **ḫoç ḫoç** keçileri güderken kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ḫoç ḫoç *"keçileri güderken kullanılan ünlem"* (DLT 653)

EDPT 589b **hoç**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi:

Clauson, **"hoç"** sözcüğünün yansımalı ses olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 589).

kars

DLT 689 **kars kars** alkış sesi

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *ol kars kars aya yaptı "o, iki eliyle alkışladı"* (DLT 150)

EDPT 663b **kars** alkış sesi

OTWF Ø

Wilkens Ø

[6] Aslı **eç eç**'tir; hemze he'ye çevrilmiştir. Bu da Arapçaya uygun düşmüştür. (Arapçada) *hechectu bi'l-ġanemi* denir; "dikbaşlılık ettikleri zaman (koyunlara) bu şekilde bağırdım" demektir (DLT 317).

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

ke:h

DLT 700 **keh keh** köpeği çağırmak için kullanılan bir ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ke.h ke.h *"köpeği çağırmak için kullanılan edat"* (DLT 395)

EDPT 707b **ke:h**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"ke:h"** sözcüğünün yansımalı ses olup olmadığına dair bir açıklamada bulunmamıştır (Clauson, 1972: 707).

kurı:

DLT 748 **kurı kurı** kısraktan geride kalan tayı çağırmak için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: kurı kurı[7] *"kısraktan geride kalan tay (çağırmak için kullanılır)."* (DLT 444)

EDPT 645a **kurı**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

- **kurıh kurıh** kısraktan geride kalan tayı çağırmak için kullanılan ünlem (DLT 748)

kürt

[7] Ye, he yapılabilir ve **kurıh kurıh** denir. (DLT 444)

DLT 757 **kürt kürt** (at) arpa yerken, (insanlar) hıyar vb. şeyler yerken çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: at arpa.nı kürt kürt yīdi *"at arpayı kürt kürt diye ses çıkararak yedi"* (DLT 149)

EDPT 738b **kürt** bir atın saman yerken çıkartığı çıtırtı

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **kütür kütür 1.** Elma, ayva, karpuz gibi gevrek meyveler kesilirken ya da ısırılırken çıkan gevrek ve kaba sesi anlatır. **2.** Bu türlü ses çıkaran, taze. (Zülfikar, 2018: 554-5)

mama:[8]

DLT 761 **mama** harman yerindeki kılavuz öküz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *"harman yerindeki kılavuz öküz (ra:kis). Bu da öküzler arasındaki öküzdür ki harman dövülürken diğer (öküzlerin) hepsi bunun etrafında döner."* (DLT 449)

EDPT 766a **mama** çifte koşulan öküzler içinde ortada duran öküz, diğerleri onun etrafında döner

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"mama"** sözcüğünün **"mamu"** sözcüğü ile bir bağlantısının olduğunu, sözcüğün yarı yansımalı ses özelliği taşıdığını belirtir (Clauson, 1972: 766) ayrıca DLT ve EDPT'de **"mama"** sözcüğü ile **"op"** sözcüğünün eş anlamlı sözcükler olduğu da işaretlenmiştir (Clauson, 1972: 766). (Clauson, 1972: 4a; DLT 776)

mamu:

[8] **Mamu** ve **mama** sözcükleri için şu dipnotları paylaşmakta fayda görüyoruz; Yansımalı sözcüklerde bir dilin fonolojik sistemi içerisinde var olan düzen aranmaz. Sözbaşında bulunan m sesi bize sözcüğün anlamlı bir sözcük olmadığını ve büyük bir ihtimalle de sözcüğün yansıma olduğunu göstermektedir. Muhtemelen öküz literatüründe olan mama sözcüğü, öküzlerin çıkardığı ma-ma seslerinin yinelenmesiyle oluşmuş bir yansıma sözcüktür. Buradan da öküzlere liderlik eden, öküzlerin önünde kılavuz olan lider öküz insanlar içinde kullanılan mamu sözcüğüne dönüşmüş ve yine lider olan, büyük, yol gösterici anlamlarını karşılamıştır.

DLT 761 **mamu** gerdek gecesi gelinle gönderilen kadın

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: *"gerdek gecesi gelinle gönderilen kadının adı. Asli bir kelime değildir."* (DLT 449)

EDPT 766a **mamu** büyükanne; anne; yaşlı kadınlar için kullanılan saygı terimi; ebe

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, mamu sözcüğünün yarı yansımalı bir ses olduğunu ve sözcüğün çoğu modern dilde **"mama"** olarak varlığını devam ettirdiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: 766).

op

DLT 776 **op op** eşeğin ayağı kaydığı zaman söylenen ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: op op[9] "*eşeğin ayağı kaydığı zaman söylenen ünlem" (DLT 15)*

EDPT 4 **op** eşek tökezlediğinde kullanılan ünlem

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

oş oş

DLT 779 **oş oş** öküzün su içmesini teşvik etmek için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: oş oş *"öküzün su içmesini teşvik için kullanılır"* (DLT 17)

EDPT 255a **oş** hayvanları aramak veya sürmek için kullanılan ünlem

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

[9] Arapların "canlan" anlamına gelen *le"an* kelimesi yerinedir (DLT 15)

sır

DLT 821 **sır sır** ağustos böceğinin çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: sır sır etti *"bu sese benzeyen bir ses çıkardı."* (DLT 141)

EDPT 843a **sır**

OTWF Ø

Wilkens 610b **sır** vızıldama

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **sırsır** Ağustos böceği. (Zülfikar, 2018: 611)

- **sır sır et-** ağustos böceği cır cır etmek; (kalem vb), gıcırdamak (DLT 821)

so:r

DLT 841 **sūr sūr** bir şeyi höpürdeterek içerken dudaklardan çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: er sūr sūr mū.ŋ öpti *"adam, höpürdeterek çorbayı içti."* Bu dudağın sesidir. (DLT 397)

EDPT 843a **so:r** dudağın çıkardığı ses

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"sor"** ses yansımalı sözcüğün **"sor-"** fiiliyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972:843).

şa:b

DLT 845 **şap şap** tokat sesi; bir şey yerken çıkan ses, şapur şupur

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: ol anı şa.p şa.p boyunladı *"o, onu sesli olarak tokatladı."*, ol kāgu.nu.nug şa.p şa.p yidi *"kavunu şapur şupur yedi."* (DLT 407)

EDPT 866a **şa:b**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi **şapır şapır** Ses çıkararak aceleyle yemek yemeyi ya da üst üste öpmeyi anlatır (Zülfikar, 2018: 621)

Clauson, **"şab"** ses yansımalı sözcüğünün **"çap"** ses yansımalı sözcüğü ile eş anlamlı olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 866).

takır

DLT 843 **takır takı**r atın toynaklarının çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: at aḍa.kı takır takır etti *"atın toynakları ses çıkardı" (*DLT 155)

EDPT 471b **takır**

OTWF Ø

Wilkens 717a **tigrät- ~ tigr(ä)t** yankılandırmak, takırdatmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **takır takır** takırdayarak (Zülfikar, 2018: 635)

tartar

DLT 858 **tartar** kumruya benzeyen bir kuş

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: tartar *"kumruya benzeyen bir kuş"* (DLT 212)

EDPT 536a **tartar** kumru, güvercin

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"tartar"** sözcüğünü ses yansımalı bir kuş adı olarak açıklamıştır (Clauson, 1972: 536).

tırt

DLT 878 **tırt tırt** elbiseyi aldırışsız bir tavırla yırtarken çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: aŋın tōnun tırt tırt yırttı *"elbiseyi aldırışsız bir tavırla bu sesle yırttı"* (DLT 148)

EDPT 534a **tırt** yırtılma ses yansıması

OTWF Ø

Wilkens 716a **tıt-** yırtıp ayırmak, parçalamak, yırtmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **cırt** Kâğıt, kumaş vb. şeyler yırtılırken çıkan ses (Zülfikar, 2018: 346)

- **tırt tırt yırt-** elbiseyi aldırışsız bir tavırla cırt cırt diye yırtmak (DLT 878)

tigir

DLT 880 **tikir tikir** atın toynaklarının çıkardığı ses → takır takır

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: at aḍa.kı tikir tikir etti *"atın toynakları ses çıkardı"*(DLT 155)

EDPT 485b **tigir** takırtı sesi

OTWF Ø

Wilkens 717a **tigrät- ~ tigr(ä)t** yankılandırmak, takırdatmak

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **takır takır** takırdayarak. (zülfikar, 2018: 635)

tok

DLT 889 **tok tok** katı şeylerin çarpmasından çıkan ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: tok tok etti *"bir taşın bir taşa düşmesi gibi, katı bir şey, ses çıkardı"* (DLT 144)

EDPT 464b **tok**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **taka tuk** Bir şeyi çakarken çıkan sesi anlatır. (Zülfikar, 2018: 634)

Clauson, **"tok"** ses yansımasının **"tokı-"** ve **"tokıla-"** fiilleri ile olan ilişkine de gönderme yapmıştır (Clauson, 1972: 464).

tus/tu:s

DLT 894 **tos tos** elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı ses

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: to.s to.s urdı *"bu sesle vurdu."* (DLT 143), *anı to.s to.s urdı "onun elbisesine hızlı hızlı vurdu."* (DLT 398)

EDPT 554b **tus tus** elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı ses

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

tuşu:

DLT 904 **tuşu tuşu** eşeği durdurmak için kullanılan söz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: tuşu tuşu[10] *"eşeği durdurmak için söylenir"* (DLT 445)

EDPT 561a **tuşu** eşeğin durması için kullanılan ünlem

OTWF Ø

[10] Te *(t)* ile şın *(ş)* arasına rı *(r)* girer; bunun herhangi bir ibarede yazılması mümkün değildir. (DLT 445)

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

Clauson, **"tuşu"** sözcüğünün orijinal formunun **"turşu"** biçiminde olabileceğini belirtmiş fakat sözcüğün ses yansımalı bir sözcük olup olmadığına dair açıklama yapmamıştır (Clauson, 1972: 561).

tükü

DLT 908 **tükü tükü** köpek eniği çağrılırken kullanılan söz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: **tükü tükü** köpek eniği çağrılırken kullanılanılır (DLT 447)

EDPT 479a **tükü**

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: **kuçu kuçu** (çocuk dilinde) Köpekleri çağırma ünlemi (Zülfikar, 2018: 551)

Clauson, EDPT'de **"tükü"** maddesini köpek yavrusunu çağırmak için kullanılan ses yansımalı bir sözcük olarak açıklamıştır (Clauson, 1972: 479).

zak zak

DLT 995 **zak zak** koçların birbirlerine toslamasını teşvik için kullanılan ünlem

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: zak zak *"koçların birbirlerine toslamasını teşvik için kullanılan ünlem"*

EDPT 989a **zak zak** koçları kışkırtmak için kullanılan ünlem

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

zep zep

DLT 995 **zap zap** hızlı adım atma için kullanılan yansıma söz

Tespit Edilen Örnek ve Kaynaklar: zap zap bargıl *"acele et, çabul ol"* (DLT 139)

EDPT 989a **zep zep** yürüme veya koşmaya bağlı çıkan ses yansıması

OTWF Ø

Wilkens Ø

HasEr Ø

Türkiye Türkçesi: Ø

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAĞI BAKIMINDAN SES YANSIMALI SÖZCÜKLER

Doğada bulunan canlı ve cansız tüm varlıkların çıkardığı sesler onu işiten insan tarafından dilin imkânları dâhilinde taklit yoluyla sesbirimlerine dönüştürülmüştür. Dile canlılık kazandıran ve dikkati çeken bu sesler insanların onu taklit etmesiyle yüzyıllar boyunca kendini korumuş ayrıca ses ile kaynak arasında bir bağ oluşturarak günümüze dek ulaşmıştır.

"Dildeki her birim yalnızca bir göstergedir, temsil ettiği varlığın kendisini değildir. Biz zihnimizde, gerçek dünyadaki varlıklar hakkında kavramlar oluştururuz. Sonra bu kavramlara adlar yakıştırırız" (Akerson, 2016: 69). Fakat yansıma sesler temsil ettiği varlıklarla sıkı sıkıya bağlıdır ve birbirlerini çağrıştırırlar örneğin şırıl şırıl sözcüğünün kendisine gösterilenlik yapan tabiatın doğal bir sesi olan suyun akışının sesiyle bir ilişki içerisinde olduğunu biliyoruz.

Saussure, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin nedensiz olduğunu söyler. Ayrıca Saussure yansıma sözcüklerin sayıca az ve sesletimlerinin ses evriminin rastlantısal bir sonucu (Vardar, 1995: 75) olduğunu; Akyıldız Ay, yansıma sözcüklerin tüm dillerde aynı olmadığı için bu sözcüklerin tam olarak da "nedenli" bir bağ oluşturduğunu söylemenin pek mümkün olmadığını belirtir (Akyıldız Ay, 2017, s. 22). Balkaya ise yansıma varsayılan sözcüklerin ses kuruluşları ile işitimsel bir imge arasında bir benzerlik, öykünme ya da bir andırış söz konusu olduğu için, bu sözcüklerin ilk bakışta diğer dilsel göstergelerden farklı bir konumda karşımıza çıktığını açıklar (Balkaya, 1996: 15).

Yansıma sözcüklerin kullanımının daha bebekken başladığını ve konuşma organlarının gelişmesiyle bu yansıma seslerin değişip çeşitlendiğini görmekteyiz. Çocuklar, hayvanların nasıl "konuştuğunu", biri yere düştüğünde nasıl ses çıkardığını veya yağmurun çatıya nasıl damladığını okumayı ve duymayı severler (Turan, 2021: 1231) dikkatlerini çeken bu sesleri de konuşma organlarının el verdiği şekilde sesin kaynağına en yakına biçimde sesletirler. Örneğin çocuk dilinde köpek karşılığında kullanılan "havhav" kelimesi zaten vardır ve bu kelimeyi meydana getiren sesler köpeğin sesiyle kelime arasındaki bağlantıyı çok net bir şekilde ortaya koymaktadır (Kemik 3). Sadece çocuklar yansıma sesleri kullanmaz onlara anlatılan masallar,

ninniler ve diğer anlatılara bakıldığında da yansıma seslerin çokluğu görülmektedir. Bunun sebebi yansıma seslerin anlatıma kattığı canlılık, renklilik ve dikkat çekiciliktir.

Dilin bir mucizesi olan yansıma sözcüklerin ifade edilebilmesi ve duyulduğunda kaynağının hemen anlaşılması sebebiyle oldukça kıymetlidir. Bu dikkat çekici sesler bazen bir insanın ağlama sesi bazen bir kıyafetteki tozun silkilmesinin sesi bazen de bir çocuğun kediye seslenmesiyle oluşan sesletimlerdir. Her kaynağın bir sesi; her sesin de bir kaynağı vardır, bu yüzden de ses yansımalı kelimeleri kaynaklarına göre sınıflandırılma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen ses yansımalı sözcükler kaynakları bakımından incelenmiş ve 11 ses kaynağına ayrılmıştır; sözlüklerdeki durumlarına yeniden tek tek yer verilmesine gerek duyulmamış dizin kısmında bu sözcüklerin sayfa numaraları belirtilmiştir.

Bu çalışmada ses yansımalı sözcükleri kaynaklarına göre şu alt gruplara ayırıp, inceleyebiliriz:

2.1. Hayvanların Çıkardığı Ses Yansımalı Sözcükler

aŋıla- anırmak

bakır- bağırmak

bē koyun melemesinin anlatımı, meleme sesi

bırkıg at ve eşeğin çıkardığı ses

bozla- (deve) bağırmak, böğürmek

buç buç bülbüle benzeyen semürgük kuşunun ötüş sesi

çaŋıla- (köpek) hırlamak, (insan) gürültü edip bağırmak

ıŋran- inlemek

kag kug kazın çıkardığı ses

kak kuk kazın çıkardığı ses

kaŋ kazın çıkardığı ses

kökre- (aslan, buğra vb., insan) kükremek

maŋra- bağırmak

mē çiftlik hayvanları ve koyungillerin seslerinin anlatımı, meleme sesi

muguzgak Argu lehçesinde, bal arısına benzer sinek

muyav- miyavlamak

müŋre- (öküz vb.) böğürme

okra- hafifçe kişnemek

sıkır- (adam, kuş) ıslık çalmak; tiz ses çıkarmak

sır sır ağustos böceğinin çıkardığı ses

sıŋ sinek vızıltısı

sıŋıla- (köpek vb.) soğuktan hırıldamak

takır takır atın toynaklarının çıkardığı ses

tartar kumruya benzeyen bir kuş

tikir tikir atın toynaklarının çıkardığı ses

tikre- (atın toynak ve ayağı) ses çıkarmak

ulı- ulumak

üpgük çiğil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu

ür- (köpeğin) havlamak, ulumak

2.2. İnsanların Çıkardığı Ses Yansımalı Sözcükler

asur- aksırmak

bakır- bağırmak

baŋ ağlayış, ağlama sesi

çarla- (çocuk) ağlamak; (fiil) bağırmak

çagıla- gürültü edip bağırmak

çıkra- (kapı, diş vb.) gıcırdamak; (insan birisine) bağırmak

çirt dişlerinin arasından tükürme sesi

ıgla- ağlamak

ıhla- hıçkırık tutmak

kegir- ~ kigir- geğirmek

kıkı gürültü, bağrışma

kıkır- yüksek sesle bağırmak

küŋren- huysuzlaşıp kendi kendine gizli bir şeyler söylenmek

opla- sabırsızlık veya küçümseme ifadesi; nefes nefese kalmak

osur- osurmak

sıkır- (adam, kuş) ıslık çalmak; tiz ses çıkarmak

suwşa- (kulağa) gizli söz söylemek

2.3. Çocuk Dilindeki Ses Yansıma Sözcükler

dede baba

çiş çiş çocuğa çiş yaptırırken veya atı işetirken söylenen ünlem

mamu büyükanne; anne; yaşlı kadınlar için kullanılan saygı terimi; ebe

tükü tükü köpek eniği çağrılırken kullanılan söz

2.4. Cansız Nesnelerin Çıkardığı Ses Yansıma Sözcükler

pat ağır bir şeyin düşerken çıkardığı ses

buk içi boş şeyin yere düşünce çıkardığı ses

böŋ ağır bir şeyin yere düşünce çıkardığı ses

buldur buldur kuyuya düşen taşın çıkardığı ses

çak taklidî bir kelime

çak- (çakmak) çakmak

çak çuk odun, kemik, ceviz vb. şeylerin kırılma sesi

çaldır çaldır tıkır tıkır (sadaktaki okların çıkardığı ses)

çalk çulk iterek vurma sesi

çalra- ~ çılra- tıkırdamak

çaŋ çan, ziller

çap çap kamçı vurulurken çıkan ses

çars çars deriye vurma sesi

çat çat vurma sesi

çert- bir şeyin ucunu kırmak

çiw çömlek vb. şeylerde şarabın kaynama sesi

çıgıl tıgıl tıkır tıkır (sadaktaki ok vb. şeylerin çıkardığı ses)

çıkra- (kapı, diş vb.) gıcırdamak; (insan birisine) bağırmak

çıŋıl çıŋıl dizgin vb. şeylerin çıkardığı ses, tıngır tıngır

çıŋra- (zil çıngırak vb) çalmak, şıngırdamak

çırıŋ leğen vb. şeylerden çıkan ses

çur çur sağma sırasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses

daŋ duŋ nesnelerin çıkardığı ses

dük parmaklarını toplayarak avucuyla hafifçe vurmak

küldre- *(*taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliği haber vermek

külf sür'atle ve gürültülü bir biçimde

sart surt ayağın geniş ayakkabıda çıkardığı ses

taŋ tuŋ sert bir şey üzerine düşen ağır nesnenin çıkardığı ses

tıkıla- sessiz bir şey, sert bir şeyin üstüne düşüp ses çıkarmak

tıŋıla- (nesne düşerken) ses çıkarmak

tırıŋ kulak çınlaması; kiriş sesi vb. sesler

tok tok katı şeylerin çarpmasından çıkan ses

tos tos elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı ses

2.5. Hayvanlara Seslenmek İçin Kullanılan Ses Yansımalı Ünlemler

çik çik keçi çağırmak ve sürmek için kullanılan ünlem

çilik keçi çağrılırken söylenen ünlem

keh keh köpeği çağırmak için kullanılan bir ünlem

kurı kurı kısraktan geride kalan tayı çağırmak için kullanılan ünlem

tuşu tuşu eşeği çağırmak için kullanılan söz

tükü tükü köpek eniği çağrılırken kullanılan söz

2.6. Hayvanlara Komut Vermek İçin Kullanılan Ses Yansımalı Ünlemler

arra sidik; eşeği çiftleşmeye teşvik etmek için söylenen söz

çiş çiş çocuğa çiş yaptırırken veya atı işetirken söylenen ünlem

çök çök deveyi çöktürmek için kullanılan söz

çuh çuh atı sürmek ve azarlamak için kullanılan ünlem

eç eç atlara kızarken söylenen bir ünlem

heç heç at başını alıp gittiği zaman ona çıkışmak için kullanılan ünlem

ḥoç ḥoç keçileri güderken kullanılan ünlem

zak zak koçların birbirlerine toslamasını teşvik için kullanılan ünlem

2.7. Yürüme - Koşma Esnasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler

badar badar hafifçe koşma sesi, pıtır pıtır

zap zap hızlı adım atma için kullanılan yansıma söz

2.8. Organlardan ya da Vücut Bölümlerinden Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler

çap çap dudak şapırtısı, şapur şupur

çıŋ çınlama sesi

ık soğuk su içilip üzerine ekmek yenildiği zaman göğüsten çıkan hıçkırık

kar kur karın guruldarken çıkan ses

kars kars alkış sesi

kart kurt parmakların çıtlama sesi

öp- öpmek

sıŋıla- (kulak) çınlamak

sūr sūr bir şeyi höpürdeterek içerken dudaklardan çıkan ses

tırıŋ kulak çınlaması; kiriş sesi vb. sesler

2.9. Yırtılma Esnasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler

çır elbisenin vb. yırtılmasından çıkan sesin yansımasıdır.

tırt tırt elbiseyi aldırışsız bir tavırla yırtarken çıkan ses

2.10. Yeme İçme Sırasında Çıkan Ses Yansımalı Sözcükler

karç kurç şenhıyar yerken çıkan ses

kürt kürt (at) arpa yerken, (insanlar) hıyar vb. şeyler yerken çıkan ses

şap şap bir şey yerken çıkan ses, şapur şupur

2.11. Doğadan Duyulan Ses Yansımalı Sözcükler

çagıla- (su) çağlamak

çaldır çaldır tıkır tıkır, rüzgârda kuru otların çıkardığı ses

çap- suda yüzmek

şar şur yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses, sıvıların gürültülü sesi

tam- damlamak

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAVRAM ALANLARI BAKIMINDAN SES YANSIMALI SÖZCÜKLER

Sözcükler ve onların işaret ettikleri kavram alanları o dilin sahibi olan toplumun kültürünü, coğrafyasını ve tabii ki yaşam biçiminin anlaşılmasını sağlayan en önemli unsurlar arasında yerini almaktadır. Günlük yaşam içerisinde insan için kıymetli bir yere sahip olan varlıklar zamanla kavram alanlarını oluşturmuşlardır.

Güncel Türkçe Sözlük'te kavram sözcüğü "bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon" şeklinde tanımlanmaktadır (Erişim, 10 Nisan 2023).

Aksan, kavram alanını şöyle ifade eder: "Birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamlıların, içinde düşünüldükleri alan" (Aksan, 1971: 254), insanın dünyayı anadilinin penceresinden tanıdığını ve kavramların, kavram alanlarının o dile özgü olduğunu da ifade eder (Aksan, 2006: 43)

Bir kavram alanını işaretleyen sözcüklerin çokluğu ve çeşitliliği o dilin konuşurlarının işaret edilen alanla ne derece ilişki içerisinde olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bizlere sadece o coğrafya hakkında bilgi vermekle kalmayan kavramlar, aynı zamanda yaşam biçimi, değerler, kültür, geçim kaynakları ve daha birçok konuda bilgi sahibi olmamızı da sağlar. Ait olduğu çevre hakkında bilgiler veren kavramlar sadece o günü değil geçmiş ile gelecek arasında da karşılaştırma yapmamızı sağlaması bakımından da oldukça kıymetli ve dikkati üzerine çeken bir alandır.

Biz burada kavram/kavram alanı hakkında çok geniş bir literatür taramasına girmeyeceğiz fakat Aksan'ın şu sözü bu konunun ne derece önemli olduğunu göstermektedir:

> *"Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz"* (Aksan 1998: 65).

Türk dili içerisinde çok önemli bir yere sahip olan yansıma seslere bakarak işaret ettikleri kavram alanlarını tespit edebiliriz. Örneğin *kāgu.n bu.k yi.rke tüşdi*

"kavun bu ses ile yere düştü." Cümlesiyle yeme-içme kavram alanına ait olan kavunu tanıklayabilir; anırmak, bağırmak, melemek vb. ses yansımalı sözcüklerle de hayvan ve hayvancılık kavram alanlarına dair önemli bilgiler edinebiliriz. Bu başlık altında ses yansımalı sözcüklerin işaret ettiği "Hayvan ve Hayvancılık Kavram Alanı", "Kanatlı Hayvanlar Kavram Alanı", "Duygu Kavram Alanı", "Eşya Kavram Alanı" ve "Yeme İçme Kavram Alanı" na yer verilmiştir.

3.1. Hayvan Ve Hayvancılık Kavram Alanı

eşyek **aŋıla**dı *"eşşek anırdı"*

tewe **ba.kır**dı *"deve bağırdı"*

kōy **bē**le.di *"koyun meledi"*

at **bırkı**gı *"atın çıkardığı ses"*

titir **bozla**.dı *"dişi deve bağırdı."*

ıt **çaŋı.**la.dı *"köpek dövüldüğünde hırladı"*

ol atnı çıbık birle **çap**dı *"o, ata değnekle hafifçe vurdu.*

inge.n **ıŋra**ndı *"dişi deve inledi"*

arsla.n **kökre**.di *"aslan kükredi."*

at arpa.nı **kürt kürt** yīdi *"at arpayı kürt kürt diye ses çıkararak yedi"*

uḍ **müŋre**.di *"öküz böğürdü"*

mü.ş oglı **muya.v**u toga.r *"kedinin yavrusu anası gibi miyavlar"*

at **okra**.dı *"at okradı (hafifçe kişnedi)"*

at aḍa.kı **takır takır** etti *"atın toynakları ses çıkardı"*

böri **ulu**.dı *"kurt uludu",*

yazı.da böri **ulı**.sa ewde ıt bagrı tartışu.r *"Dağda kurt ulursa, evde köpeğin ciğerisızlar"*

at aḍa.kı **tikre.**di *"atın toynak ve ayağı ses çıkardı"*

ıt **ür**di *"köpek havladı"*

ıt **sıŋı.la**.dı *"köpek, soğuk vb. şeyden hırladı",*

3.2. Kanatlı Hayvanlar Kavram Alanı

buç buç öter semürgük / bogzı üçü.n meŋlenü.r *"Nağmeleriyle öten kuş acıkınca boğazı için tane toplar"*

kāz **ka.g ku.g** etti *"kaz bu sesleri çıkararak bağırdı"*

kāz **ka.k ku.k** etti *"kaz böyle bağırdı"*

kāz **kaŋ** etti *"kaz ses çıkardı"*

muguzgak *Argu lehçesinde, bal arısına benzer sinek*

kuş **sıkır**dı *"kuş ıslık çaldı"*

sır sır etti *"(ateşböceği) bu sese benzeyen bir ses çıkardı."*

kömince **sıŋ** etti *"sivrisinek vızıldadı."*

tartar *kumruya benzeyen bir kuş*

üpgük *çiğil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu*

3.3. Duygu Kavram Alanı

ogla.n **baŋ** sıgta.dı *"o, çocuk ağlayışıyla ağladı"*

ogla.n **çarla**.dı *"çocuk ağladı"*

er **çogı**.la.dı *"adam gürültü edip bağırdı"*

ogla.n **ıgla**.dı *"çocuk ağladı"*

orı **kıkı** *"gürültü ve bağrışma"*

er īşka **küŋre**ndi *"adam işe başlamada huysuzlaştı ve kendi kendine gizli bir şeyler söyledi (söylendi)"*

ogla.n **baŋ** sıgta.dı *"o, çocuk ağlayışıyla ağladı"*

orı **kıkı** *"gürültü ve bağrışma"*

er **kıkır**dı "*adam birini çağırırken (ona) en yüksek sesiyle bağırdı"*

ol meni **öp**di *"o beni öptü",*

3.4. Eşya Kavram Alanı

ol **çak**ma.k çakdı *"o, çakmak çaktı."*

ok kīşte **çaldır çaldır** itti *"sadakta oklar tıkırdadı."*

ol yarma.k ūçın **çert**ti *"o, parayı vb.ni taşa sürdü.*

kapug **çıkr**a.dı "kapı gıcırdadı"

tāş kuḍu.g içre **küldre**.di *"taş kuyuda ses çkarıp kuyunun derinliğini haber verdi."*

yāsın **tırıŋ** ettürdi *"o, yayını seslendirdi"*

anı **to.s to.s** urdı *"onun elbisesine hızlı hızlı vurdu."*

anıŋ tōnıŋ **çır** yırttı *"Onun elbisesini cırt diye yırttı"*

küp **çıwı**.la.dı *"küp fokurdadı"*

ok kīş içre **çıgıl tıgıl** kıldı *"ok, sadak vb. şeylerin içinde ses çıkardı."*

ol koŋra.gu **çıŋra**dı *"o, zilleri çaldı ve gemi tıkırdattı"*

aŋın tōnun **tırt tırt** yırttı *"elbiseyi aldırışsız bir tavırla bu sesle yırttı"*

tāşıg ısru.masa **öp**miş kere.k *"Taşı ısıramayan onu öpmelidir."*

ol kapug **tokı.**dı *"o, kapıyı vurdu",*

temürçi kılıç **tokı**.dı *"demirci, kılıç, bıçak vb. şeyleri dövdü",*

er bö.z **tokı**.dı *"adam bez vb. şeyleri dokudu"*

3.5. Yiyecek-İçecek Kavram Alanı

kāgu.n **bu.k** yi.rke tüşdi *"kavun bu ses ile yere düştü."*

ol erük **çap çap** yi.di *"o, eriği şapur şupur yedi"*

mü.n **öp**di *"çorba vb. şeyleri içti"*

er **sūr sūr** mü.n öpti *"adam höpürdeterek çorba içti"*

er tarmaznı **karç kurç** yīdi *"adam şenhıyarı karç kurç diye ses çıkararak yedi"*

ol kāgu.nu.nug **şa.p şa.p** yidi *"kavunu şapur şupur yedi."*

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca kullanılan ses yansımalı sözcükler zamanla sözvarlığımıza dâhil olmuş ve yansıma ses oldukları unutulmuş ya da bu seslerin üzerine yeterince düşülmemiştir. Dil ve kültür tarihimiz açısından büyük bir öneme sahip olan yansıma sözcükler; tabiattan gelen seslere dikkat kesilen insan tarafından sesletilmiş ve çeşitli eklerle türetilerek dil hazinemize eklenmiştir.

Eski Türkçedeki Yansımalı Sözcükler adlı bu tez ile eski Türkçe sözvarlığı içerisinde yerini almış olan ses yansımalı sözcükler, ilk olarak derleme bir sözlük olması sebebiyle zengin bir içeriğe sahip olan Dîvânu Lugâti't Türk'ten tespit edilmiştir. Burada tespit edilen 128 ses yansımalı sözcük daha sonra An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Old Turkic Word Formation, Jens Wilkens'in Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe son olarak Hasan Eren'in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nden taranmış ve madde başı olarak fişlenmiş; fişlenen bu madde başları yapıları, kaynağı ve kavram alanlarına göre sınıflandırılmıştır.

Her manada zengin bir içeriğe sahip olan DLT aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere (Tablo 1. ve Tablo 3.) ses yansımalı sözcükler bakımından da oldukça zengin ve kıymetli bir eserdir. DLT'nin ardından ses yansımalı sözcüklerin tanıklanması için kullanılabilecek diğer bir çalışma Clauson'un EDPT adlı eseri olduğunu ve Clauson'un ses yansımalı sözcükleri işlerken Kâşgarlı'dan epeyce bilgi ve örnek aktardığı görülmektedir. Wilkens'in çalışması ise bu sözlükler içerisinde ses yansımalı sözcükleri içermesi bakımından 3. (üçüncü) sırayı alırken; Erdal'ın ele aldığı çalışma ise bilhassa türetilen ses yansımalı sözcüklerin aldıkları eklerin tahlil edilmesi bakımından önem arz etmekte ve diğer iki çalışmayı (DLT ve EDPT) içerik bakımından takip etmekte olduğunu görüyoruz. Ayrıca ses yansımalı sözcükler bakımından Hasan Eren'in çalışmasının diğer sözlüklerle kıyaslandığında daha fakir kaldığını elimizdeki verelere bakarak söylemek mümkün.

Çalışmada elde edilen tüm veriler ışığında aşağıda yer alan tablolar hazırlanmıştır. Bu tablolar ile hem elde edilen verilerin gözler önüne serilmesi amaçlanmış hem de ilgili araştırmacılara kolaylık sağlanması hedeflenmiştir.

Tablo 1.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcükler ve Sözlüklerdeki Durumu

Bu tablo, yukarıda bahsi geçen sözlüklerden taranan ve yapısal olarak tasnif edilmiş olan ses yansımalı sözcüklerin tasnif edilen her sınıfın farklı renklere ayrılarak gösterilmesiyle oluşturulmuştur. Böylece tablo hem bir bütün halinde araştırmacılara sunulmuş hem de ilgili sınıfların verileri ve sözlüklerdeki durumuna dikkat çekilmek istenmiştir. Ses yansımalı sözcük, ilgili sözlüklerde yer alıyorsa artı (+) yer almıyorsa eksi (-) işareti konulmuştur.

Oluşturulan tablo şu şekildedir:

Ses Yansımalı Sözcük	DLT	EDPT	OTWF	WİLKENS	HasEr
Basit Durumda Bulunan İsim Ses Yansımalı Sözcükler					
arra	+	+	-	-	-
baŋ	+	+	-	-	-
bat	+	+	-	-	-
be	+	+	-	-	-
bo:k	+	+	-	-	-
boŋ	+	+	-	-	-
çak	+	+	-	+	-
çaŋ	+	+	-	+	+
çı:k	+	+	-	-	-
çıf	+	+	-	-	-
çıŋ	+	+	-	-	-
çır	+	+	-	+	-
çırıŋ	+	+	-	-	-
çırt	+	+	-	-	-
çilik	+	+	-	-	-

dük	+	+	-	-	-
ık	+	+	-	+	-
kak	-	+	-	-	-
kaŋ	+	+	-	-	-
kıkı	+	+	-	-	-
külf	+	+	-	-	-
me	+	+	-	-	-
muya:w	+	+	-	-	-
siŋ	+	+	+	-	-
tiriŋ	+	+	-	+	-
Basit Durumda Bulunan Fiil Ses Yansımalı Sözcükler					
çak-	+	+	-	+	-
çap-	+	+	-	+	-
çert-	+	+	-	-	-
kak-	+	+	+	+	-
kėŋren-	+	+	-	+	-
op-	+	+	+	+	-
öp-	+	+	+	+	-
sor-	+	+	+	+	-
tam-	+	+	+	+	-
ulı-	+	+	-	+	-
ür-	+	+	-	+	-
İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler					
çişe-	+	+	-	-	-
bırkıg-	+	+	+	-	-

tokı-	+	+	+	+	-
asur-	+	+	-	+	-
bakır-	+	+	+	-	-
kekir-	+	+	+	-	-
kıkır-	+	+	+	+	-
osur-	+	+	-	-	-
sıkır-	+	+	+	+	-
aŋı:la:-	+	+	-	-	-
bele-	+	+	-	-	-
bozla:-	+	+	+	+	-
çagı:la:/ çogı:la:-	+	+	+	+	-
çarla-	+	+	-	+	-
çaŋı:la:-	+	+	-	-	-
çıfı:la:-	+	+	-	-	-
ıgla:-	+	+	+	+	-
ıhla:-	+	+	-	+	-
kakı:la:-	+	+	-	+	-
opla-	+	+	+	-	-
siŋi:le:-	+	+	+	+	-
tıkıla-	+	-	+	-	-
tıŋı:la-	+	+	-	-	-
toŋla-	+	+	+	+	-
aŋra:/ıŋra:-	+	+	+	+	-
çalra-	+	+	+	+	-

çıkra:-	+	+	+	+	-
çıŋra:-	+	+	+	+	-
kökre:- (g-)	+	+	+	+	-
küldre:-	+	+	+	+	-
maŋra:- (b-)	+	+	+	+	-
müŋre:- (b-)	+	+	+	+	-
okra-	+	+	+	-	-
tigre:-	+	+	+	-	-
toldra:-	+	+	+	-	-
İsimden İsim Yapım Ekleriyle Oluşmuş Yansımalı Sözcükler					
siŋek	+	+	+	+	+
muguzga:k	+	+	+	-	-
üpgük	+	+	+	+	+
İki Ekin Üst Üste Gelmesiyle Oluşmuş Yansımalı Sözcükler					
suvşa-	+	+	-	-	-
bagırlak	+	+	+	-	+
İkileme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler					
ca:g / ca:k	+	+	-	+	-
çagı:/çogı:	+	+	-	+	-
çalk	+	+	-	-	-
çar	+	+	-	-	-
çıgıl	+	+	-	-	-
daŋ	+	+	-	-	-
ka:g ko:g / ka:k ko:k	+	+	-	-	-

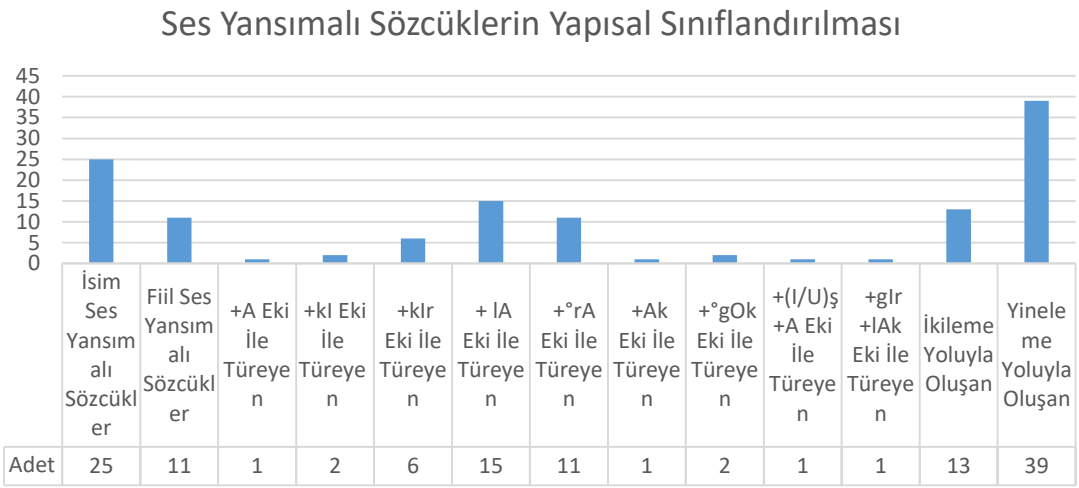
kar	+	+	-	-	-
karç	+	+	-	-	-
kart	+	+	-	-	-
sart surt	+	+	-	-	-
şar şur	+	+	-	-	-
taŋ	+	+	-	-	-
Yineleme Yoluyla Oluşmuş Ses Yansımalı Sözcükler					
aç	+	+	-	-	-
badar	+	+	-	-	-
balu	+	+	-	-	-
buç	+	+	-	-	-
buldur	+	+	-	-	-
çaldır	+	+	+	-	-
çap	+	+	-	-	-
çars	+	+	-	-	-
çat	+	+	-	-	-
çıŋıl	+	+	-	+	-
çik	+	+	-	-	-
çiş	+	+	-	-	-
çök çök	+	+	-	-	-
çuh çuh	+	-	-	-	-
çur	+	+	-	-	-
dede	+	+	-	-	-
heç heç	+	-	-	-	-
hoç	+	+	-	-	-

kars	+	+	-	-	-
ke:h	+	+	-	-	-
kurı	+	+	-	-	-
kürt	+	+	-	-	-
mama	+	+	-	-	-
mamu	+	+	-	-	-
op	+	+	-	-	-
oş oş	+	+	-	-	-
sır	+	+	-	+	-
so:r	+	+	-	-	-
şa:b	+	+	-	-	-
takır	+	+	-	+	-
tartar	+	+	-	-	-
tırt	+	+	-	+	-
tigir	+	+	-	+	-
tok	+	+	-	-	-
tus/tu:s	+	+	-	-	-
tuşu	+	+	-	-	-
tükü	+	+	-	-	-
zak zak	+	+	-	-	-
zep zep	+	+	-	-	-

Tablo 2.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Yapısal Durumunun Grafiği

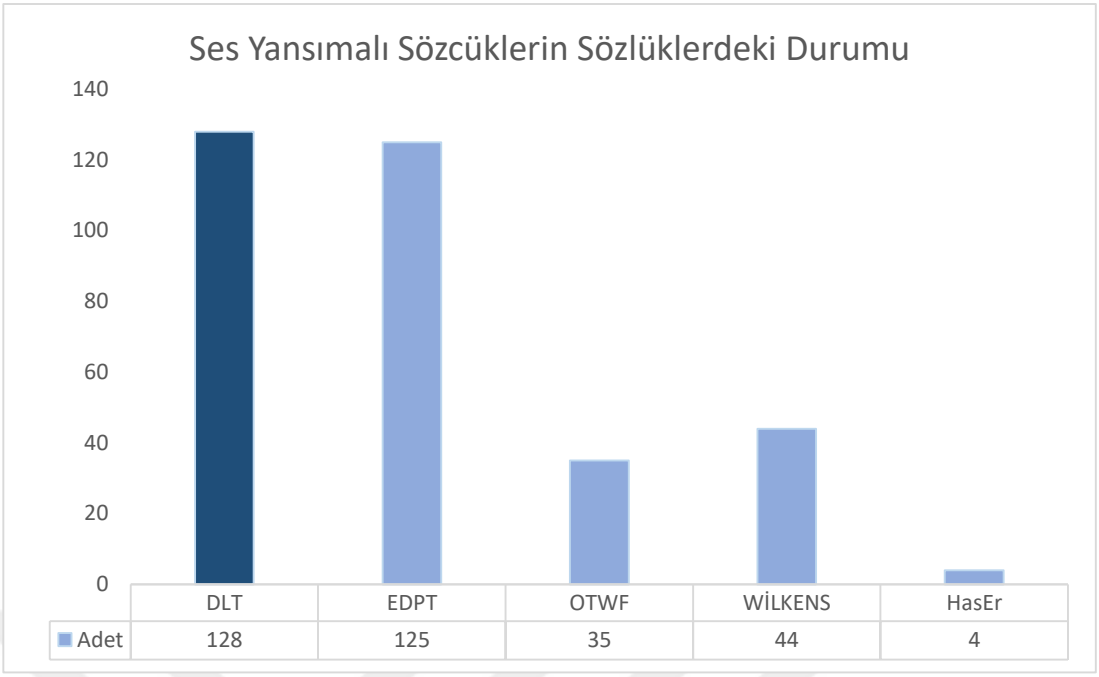
Bu tabloda, elde edilen bilgiler doğrultusunda tanıklanan ses yansımaları 24 isim, 11 fiil, +A ekiyle türeyen 1, +kI- ekiyle türeyen 2, +kIr- ekiyle türeyen 6, +lA- ekiyle türeyen 15, +rA ekiyle türeyen 11, +Ak ekiyle türeyen 1, gok ekiyle türeyen 2,

+(I/U)ş +A eki ile türeyen 1, +gIr +lAk eki ile türeyen 1 ve son olarak 13 ikileme, 39 yinelleme yoluyla oluşan toplam 128 ses yansımalı sözcük grafik halinde verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere yineleme yoluyla oluşan ses yansıma sözcüklerin zenginliği dikkat çekmektedir. Ayrıca eklere baktığımızda da +lA- ekinin ses yansımalı sözcüklerde kullanılan işlek bir ek olduğunu görmekteyiz.

Tablo 3.: Eski Türkçedeki Ses Yansımalı Sözcüklerin Sözlüklerdeki Durumu

Tanıklanan 128 ses yansımalı kelimenin sözlüklerdeki durumu da bu tablo ile sunulmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk dilinin en kıymetli eseri olan DLT ses yansımalı sözcükler bakımından oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir.

Ses Yansımalı Sözcüklerin Sözlüklerdeki Durumu
140
120
100
80
60
40
20
0
DLT
EDPT
OTWF
WİLKENS
HasEr
Adet
128
125
35
44
4

SÖZCÜK DİZİNİ

No	Sözcük	Sayfa No		No	Sözcük	Sayfa No
1	**aç**	54		23	**çak**	10
2	**aŋı:la:-**	31		24	**çak-**	19
3	**aŋra:/ıŋra:-**	39		25	**çaldır**	56
4	**arra**	8		26	**çalk**	49
5	**asur-**	28		27	**çalra-**	40
6	**badar**	55		28	**çaŋ**	11
7	**bagırlak**	48		29	**çaŋı:la:-**	34
8	**bakır-**	29		30	**çap**	57
9	**balu**	55		31	**çap-**	19
10	**baŋ**	8		32	**çar**	50
11	**bat**	9		33	**çarla-**	33
12	**be**	9		34	**çars**	57
13	**bele-**	32		35	**çat**	58
14	**bırkıg**	26		36	**çert-**	20
15	**bo:k**	10		37	**çı:k**	12
16	**boŋ**	10		38	**çıf**	11
17	**bozla:-**	32		39	**çıfı:la:-**	34
18	**buç**	55		40	**çıgıl**	50
19	**buldur**	56		41	**çıkra:-**	40
20	**ca:g / ca:k**	49		42	**çıŋ**	12
21	**çagı:/çogı:**	49		43	**çıŋıl**	58
22	**çagı:la:/çogı:la:-**	33		44	**çıŋra:-**	41

No	sözcük	Sayfa No		No	sözcük	Sayfa No
45	**çır**	13		69	**karç**	52
46	**çırıŋ**	13		70	**kars**	62
47	**çırt**	14		71	**kart**	52
48	**çik**	58		72	**ke:h**	62
49	**çilik**	14		73	**kekir-**	29
50	**çiş**	59		74	**kėŋren-**	21
51	**çişe-**	26		75	**kıkı**	16
52	**çök çök**	59		76	**kıkır-**	30
53	**çuh çuh**	60		77	**kökre:- (g-)**	41
54	**çur**	60		78	**kurı**	62
55	**daŋ**	51		79	**küldre:-**	42
56	**dede**	60		80	**külf**	16
57	**dük**	14		81	**kürt**	63
58	**heç heç**	61		82	**mama**	63
59	**hoç**	61		83	**mamu**	64
60	**ıgla:-**	35		84	**maŋra:-**	43
61	**ıhla:-**	35		85	**me**	17
62	**ık**	15		86	**muguzga:k**	46
63	**ka:g ko:g**	51		87	**muya:w**	17
64	**kak**	15		88	**müŋre:-**	43
65	**kak-**	21		89	**okra-**	44
66	**kakı:la:-**	36		90	**op**	64
67	**kaŋ**	16		91	**o:p-**	22
68	**kar**	51		92	**opla**	36

No	Sözcük	Sayfa No
93	**osur-**	30
94	**oş oş**	65
95	**öp-**	22
96	**sart sırt**	53
97	**sıkır-**	31
98	**sır**	65
99	**siŋ**	18
100	**siŋek**	46
101	**siŋi:le:-**	37
102	**so:r**	65
103	**sor-**	23
104	**suvşa-**	47
105	**şa:b**	66
106	**şar şar**	63
107	**takır**	66
108	**tam-**	24
109	**taŋ**	54
110	**tartar**	67
111	**tıkıla-**	37
112	**tıŋı:la-**	38
113	**tırt**	67
114	**tigir**	67
115	**tigre:-**	44
116	**tiriŋ**	18

No	Sözcük	Sayfa No
117	**tok**	68
118	**tokı-**	27
119	**toldra:-**	45
120	**toŋla-**	38
121	**tus/tu:s**	68
122	**tuşu**	69
123	**tükü**	69
124	**ulı-**	24
125	**üpgük**	47
126	**ür-**	25
127	**zak zak**	70
128	**zep zep**	70

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1971). "Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 253-263.

Aksan, D. (2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akyıldız Ay, D.(2017) "Ses Sembolizmi ve Ses-Anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 57, 17-27

Balkaya, D. (1996). *Yansılama ve Almanca-Türkçe Ses Yansımalı Sözcükler.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baturay, S. (2010). *Türkçe Yansıma İkilemelerdeki Ses Almaşması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Bozok, E. (2023). *Türkçe Yansıma Verintiler Üzerine*. Bilgehan Atsız Gökdağ Armağanı - Akçağ Yayınları, 734, 453–463.

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

Clauson, Sir G. (1981). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish Index, Vol. 1-2, [Haz.] A. RÓNA-TAS et al, Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata.

Demir, Y. (2019). *Kumuk Türkçesinde Yansıma Sözcükler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Demircan, Ö. (1997). *Türkçede Nedenli Göstergeler: Yansılamalarda Anlamlama.* VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri, 191-206, Ankara.

Dirim, G. (2013). An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish., (Sir Gerard Clauson); anlam dizininden alfabetik dizine aktarım, Türkçeye çevirim (A-E-É maddeleri). [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Ercilasun, Ahmet B. ve Akkoyunlu, Ziyat. (2014). Kâşgarlı Mahmud - *Dîvânu Lugâti't Türk* (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Eren, H. (1951). *"Onomatopèe'lere Ait Notlar"* Journal of Turkology. 10 (0), 55-58.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

Erkman Akerson, F. (2016). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Geldiyev, R. (2000). *Türkmence ve Türkiye Türkçesinde Yansımalar.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 10 Nisan 2023. https://sozluk.gov.tr/

Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi Terimler Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

Janjua Kut, D. (2000). *Japoncada Yansımalı Sözcükler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Karahan, A. (2006). *"Memlûk Kıpçak Türkçesi Sözvarlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme"*, (TÜBAR)-XX, s. 105-124.

Karahan, F. (2011). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Yansıma Sözcükler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.

Karasu, M. (2013). *Tarihi Türk Lehçelerinde Yansımalı Fiiller*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bozok Üniversitesi.

Koca, E. (2012). *Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözlerin Leksiko Semantik Analizi*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1 (Yaz 2012), Sayfa: 393-408, İzmir.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mirfarid R. (2022). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Yansıma Sözler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. On dokuz Mayıs Üniversitesi.

Omuralıeva, A. (2020). "*Türkçede Ses Yansımalı Fiiller Türeten +Kır- Eki Üzerine"* Folklor Akademi Dergisi, 3 (1) , 99-130.

Omuraliyeva, A. (2019). *"Yansımalı Sözcükler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi"* Uluslararası Türk Lehçe Araştırma Dergisi. C. 3. Sayı 2. s. 257-267.

Omuraliyeva, A. (2020). *"Türkiye Türkçesinde Ses Yansımalı Fiillerin Yapısı"* Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 13. Sayı 12.

Omuraliyeva, A. (2021). *Türk Yazı Dilleri ve Lehçelerinde Yansımalı Fiillerin Yapısı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özkan, A. (2006). *"Ses Yansımalı Sözcüklerin Yer Adı Olarak Kullanılması"* İnsan Bilimler Araştırması. Sayı 16. s. 193-197.

Saussure, F. De (1995). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Berke Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual Yayınları.

Tekin, T. (2020) *Orhon Yazıtları* (6.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tuna, Osman N. (1947). *"Tabiat Taklidi Sözlerden Fiil Yapan Ekler"*, Türkeli, S.4, s. 15.

Türkay, K. (1978). *Kaşgarlı'nın Derlediği Yansıma Sözcükler*. Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vardar, B. vd. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe).* Göttingen: Akademie derWissenschaften zu Göttingen.

Yeon, Kyoo S. (1995). *Türkçede ve Korecede Yansımaların (Onomatopeia) Karşılaştırılması.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Zülfikar, H. (2018). *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler* (2.baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.